

magma

MAGMA • 2/2020



Nils Erik Forsgård
Anna Rotkirch

**NÄKÖKULMIA
VÄESTÖKEHITYKSEEN**

Eurooppa on demografisen haasteen edessä. Väestö ikääntyy ja hedelmällisyys laskee. Suurkaupungit kasvavat ja maaseutu tyhjenee. Suomi näyttäisi olevan vinoutuneen ikärakenteen ja alhaisen syntyvyyden vuoksi erityisen hankalassa tilanteessa. Alueelliset erot kasvavat ja ja kasaavat painetta hyvinvointyhteiskunnalle, sellaisena kuin olemme tottuneet sen tuntemaan.

Toisaalta voidaan kysyä, ovatko matalat hedelmällisyysluvut todella vain ongelma. Tuleeko ikääntyvää väestöä tarkastella vain geriatrisena haasteena?

Ajatuspaja Magman johtaja Nils Erik Forsgård ja Väestöliiton tutkimusjohtaja Anna Rotkirch tarkastelevat näitä teemoja eri näkökulmista. Forsgård keskittyy globaaleihin, eurooppalaisiin ja suomalaisiin perspektiiveihin, kun taas Rotkirch selvittää tutkimuskatsauksessaan millenniaalien suhtautumista vanhemmuuteen sekä lastensaantiin liittyvää sosioekonomista ja poliittista todellisuutta.

Nils Erik Forsgård
Anna Rotkirch

Näkökulmia väestökehitykseen

Näkökulmia väestökehitykseen

Julkaisija: Ajatushautomo Magma
www.magma.fi

Magma 2 · 2020

Paino: Oy NordPrint Ab

Taitto: Magnus Lindström

Käännös (Forsgård): Hannu Linkola

ISBN: 978-952-7328-04-0 (print)

ISBN: 978-952-7328-05-7 (online)

Magma:

ISSN-L: 1798-4629

ISSN: 1798-4629 (print)

ISSN: 1798-4610 (online)

Kaikki Magman julkaisut löytyvät verkossa osoitteesta www.magma.fi.
Aineosto on vapaasti lainattavissa ja käytettävissä lähdeä mainittaessa.

Tekijöistä



Nils Erik Forsgård on ajatuspaja Magman johtaja ja aatehistorian dosentti Helsingin yliopistossa. Hän on julkaissut lukuisia kirjoja eri aiheista ja kirjoittaa kolumneja ruotsalaiseen Fokus-aikakauslehteen.



Anna Rotkirch on tutkimusprofessori ja Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja. Tutkimuksissaan Rotkirch on erikoistunut perhesuhteisiin ja syntyvyyteen liittyviin kysymyksiin. Hän on julkaissut lukuisia kirjoja ja toimitannut muun muassa kokoomateokset *No time for children? Fertility rates and population decline* sekä *Grandfathers – Global perspectives*.

Nils Erik Forsgård

VÄESTÖKEHITYS - UHKA VAI MAHDOLLISUUS?

1. Vanheneva Eurooppa

Euroopasta puhutaan yhä useammin ja äänekkäämmin vanhenevana mantereena. Jo syksyllä 2014 paavi Franciscus I sanoi eräässä puheessaan, että Eurooppa on ”väsynyt isomuori, joka ei ole enää hedelmällinen”. Kärkevästä muotoilustaan, oikeastaan retorisesta liioittelusta, huolimatta huomio oli varsin rehellinen. Jos saman ajatuksen ilmaisee hieman maltillisemmin, voi nykyisen Euroopan unionin (EU:n) alueesta sanoa seuraavaa: syntyvyysluvut laskevat ja vanhojen ihmisten osuus kasvaa. Yhtälö on haastava, osin vaikeakin. Taloudellisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna siihen sisältyy myös räjähdystvaara.

Suomen väestönkehitys on erityisen ongelmallinen. Syntyvyys laskee ja väestö ikääntyy. Syntyneiden lasten lukumäärä on laskenut alle puoleen huippuvuodesta 1947. Vuonna 2019 syntyi alle 46 000 lasta. Vastasyntyneiden määrä on siis nykyisin suunnilleen sama kuin suurina nälkävuosina 1860-luvun lopulla. Tuolloin Suomessa tosin oli vain 1,7 miljoonaa asukasta.

Vastaavia suhdelukuja löytyy muualtakin Euroopasta. Saksa esimerkiksi vanhenee lähes yhtä nopeasti kuin Suomi, ja ennusteiden mukaan saksalaisten määrä laskee vuoteen 2050 mennessä 82 miljoonasta alle 75 miljoonaan. Vuosisadan puolivälissä saksalaisten keski-ikä tulee olemaan 50 vuotta. Ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa Britannia ohittaa Saksan EU:n väkirikkaimpana valtiona, ja Ranska nousee toiselle sijalle. Työkykyisten määrä laskee Saksassa kymmeneksellä tulevien 15 vuoden aikana. Samaan aikaan eläkeläisten määrä kasvaa lähes 20 miljoonalla vuoteen 2040 mennessä.

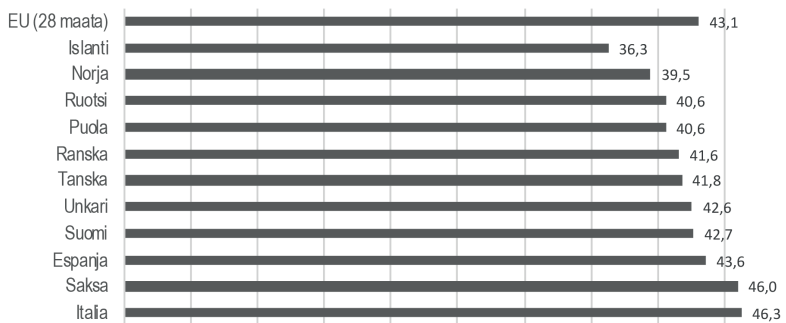
Yhdeksän Euroopan kymmenestä nopeimmin kutistuvasta väestöstä löytyy mantereen itäisistä osista. Kehitystä ohjaavat matala

syntyvyys ja etenkin nuorten aikuisten runsas maastamuutto. Ongelmallisin tilanne on Bulgariassa ja Latviassa, jotka tulevat Yhdistyneiden kansakuntien (YK:n) arvion mukaan menettämään neljänneksen nykyisestä väkiluvustaan vuoteen 2050 mennessä.

Joka viides eurooppalainen on nykyisin yli 65-vuotias. Ennusteiden mukaan tähän ikäluokkaan kuuluu 30 vuoden kuluttua kolmannes Euroopan väestöstä. Nykyisin eurooppalaisten keski-ikä on 43 vuotta, mutta maahanmuuttajat ja pakolaiset ovat keskimäärin noin 35-vuotiaita. Luultavimmin ero on kuitenkin kaventumassa. Maahanmuuttajilla on nimittäin taipumus sopeutua enemmistön tapoihin ja käytäntöihin väestörakenteeseen vaikuttavissa asioissakin.

Kuva 1. Väestön mediaani-ikä eri EU-maissa vuonna 2018.

Mediaani-ikä eri EU-maissa 2018



Lähde: Eurostat

Ongelmanasettelun voi tietenkin kääntää pääläelleen ja todeta, että Euroopan väestön ikääntyminen on hyvä merkki; merkki onnistumisista. Aiemmat eurooppalaiset sukupolvet eivät ole koskaan saaneet tilaisuutta elää todella vanhoiksi. Keskimääräistä elinikää ovat lyhentäneet esimerkiksi sodat, huono hygienia ja elintarvikepula. Nyt näitä ongelmia ei ole. Tässä suhteessa toisen maailmansodan jälkeinen eurooppalainen projekti on ollut menestyksekkäs. Eurooppa on saanut rauhan ja eurooppalaiset pitkän iän.

Monissa eurooppalaisissa maissa sekä miesten että naisten eliniänodote on lähes, suunnilleen tai vähän yli 80 vuotta. Suomessa eliniänodote on noussut 1950-luvun alun noin 60 vuodesta lähelle 80:tä. Nykyisin se on kaksinkertainen verrattuna 1800-luvun lopun odotteeseen. Monille yrityksille ikäihmisten määrän kasvu Euroopassa tarkoittaa kultakaivosta. Vanhenevan väestön mahdollistamasta liiketoiminnasta puhutaan ”hopeataloutena”. Euroopan komission esittelemässä tutkimuksessa hopeatalouden (yli 50-vuotiaiden maksamien hyödykkeiden kokonaiskustannusten) kooksi arvioidaan 3 700 miljardia euroa. Summan odotetaan kasvavan vähintään 6 700 miljardiin vuoteen 2025 mennessä.

Asia ei ole kuitenkaan yksiselitteinen. Länsimaiden välillä ja sisällä on eroja. Yhdysvalloissa miesten eliniänodote pysyy paikallaan ja naisten odote laskee hieman. Britanniassa trendin arvioidaan olevan samankaltainen. Taustalla on selkeitä sosioekonomisia tekijöitä ja kuiluja. *The Journal of Gerontology* -lehdessä hiljattain julkaistun tutkimuksen mukaan varakkaat (*wealthy, rich*) britit ja yhdysvaltalaiset eivät ainoastaan elä kanssakansalaisiaan vanhemmiksi. He elävät myös keskimäärin 7–9 vuotta pidempään ilman kroonisista, vammauttavia tai muita vaikeita sairauksia.

Eliniänodotteita nostaneet (länsi)eurooppalaiset menestystarinat perustuvat sosiaalisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi tehtyyn työhön, suhteellisen hyvään tasa-arvoon sukupuolten välillä, ihmisoikeuksien vaalimiseen, kasvavaan tietoisuuteen ekologisista realiteeteista sekä työmarkkinapoliittisiin ratkaisuihin. Sosiologit (ja väestötieteilijät) puhuvat mielellään myös eurooppalaisesta post-materialismista, joka ei keskity ainoastaan kulutukseen, vaan myös onnen, hyvinvoinnin ja solidaarisuuden kaltaisiin asioihin.

2. Väestökehityksen trendejä

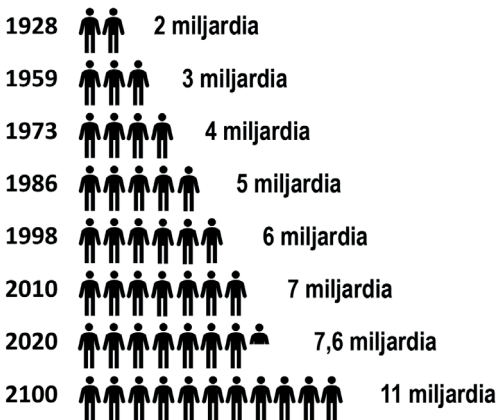
Euroopan taantuva väestökehitys linkittyy osittain maailmanlaajuiseen kuvaan. *World Population Prospects* -raportissaan YK osoit-

taa, että väkiluku on 27 maassa nykyisin pienempi kuin vuonna 2010, ja että 55 maan väkiluku tulee lisäksi laskemaan vuoteen 2050 mennessä. Näiden 55 maan joukossa on esimerkiksi Kiina.

Maailman kokonaisväkiluku ei myöskään kasva niin nopeasti kuin aiemmin. Euroopan ohella hedelmällisyys ja syntyvyys laskevat Aasian itäisissä osissa, koko Pohjois-Amerikassa sekä monissa suurissa maissa, kuten Brasiliassa ja Iranissa. Näiden kaikkien maanosien ja maiden väestö vähenisi vuotuistasolla ilman maahanmuuttoa. YK:n tämänhetkisten ennusteiden mukaan maapallon kokonaisväkiluku tulee olemaan korkeimmillaan noin vuonna 2100. Sen jälkeen se alkaa laskea. Jo nyt on mahdollista sanoa, että Afrikkaa ja maailman 500 suurinta kaupunkia lukuun ottamatta maapallon kokonaisväkiluku laskee.

Maailman väkiluku on kehittynyt 1900-luvun alusta alkaen suunnilleen näin:

Kuva 2. Maailman väkiluvun kehitys ja ennuste.



Lähde: YK, Die Zeit

Kehitystä voi kuitenkin kuvata myös toisella tavalla. Ihmiskunnalta kesti 128 vuotta kasvattaa kokonaisväkilukunsa yhdestä miljardista

kahteen. Seuraavaan miljardiin tarvittiin 31 vuotta. Sitä seuraava miljardi saatiin täyteen 14 vuodessa, sitä seuraavat 13 ja 12 vuodessa, ja niin edelleen, aina vain kiihtyvällä vauhdilla. Mutta tällä hetkellä ja tästä eteenpäin kehitys on hitaampaa. Ennusteiden mukaan väkiluku kasvaa kahdeksaan miljardiin 13 vuodessa ja yhdeksään miljardiin 14 vuodessa. Sen jälkeen aikavälit ovat tätäkin pidempiä. Maapallon väestönkasvu on toisin sanoen hidastunut, ja vuoden 2100 jälkeen väkiluku tulee YK:n mukaan todennäköisesti laskemaan. Kehitykseen vaikuttavat tietysti monet tekijät, eikä niitä kaikkia ole mahdollista ottaa yhtälössä huomioon. Poikkeamia ennusteeseen voivat aiheuttaa esimerkiksi sodat, epidemiat, ilmastonmuutos ja nälänhätä.

Afrikan nykyistä tilannetta voi kuvata peilikuvaksi Euroopasta 1800-luvulla. Eurooppa oli ensimmäinen manner, joka – Britannian johdolla – onnistui irtautumaan väestöllisen muuntumisen mallin alkupisteestä, jossa sekä syntyvyys että kuolleisuus ovat korkeita. Aluksi kuolleisuus lähti laskuun samalla kun syntyvyys pysyi suurena. Afrikassa tämä muutos on käynnissä parasta aikaa. Se tarkoittaa väkiluvun voimakasta kasvua, jota jouduttavat korkeana pysyvä syntyvyys ja imeväiskuolleisuuden väheneminen.

Maiden välillä on kuitenkin eroja Euroopassakin. Esimerkiksi Espanjassa ja Bulgariassa väestö hupenee nopeasti. Monissa Pohjoismaissa kehitys on puolestaan suhteellisen hidasta, joskin yhdensuuntaista. Espanjan hallitus havahtui demografisen kehityksen vakavuuteen jo monta vuotta sitten. Tuolloin Edelmira Barreira Diz nimitettiin hallitussihteeriksi, jonka tehtävänä oli keskittyä yksinomaan väestökehitykseen. Kansan suussa hän sai nimityksen ”seksitsaari”. Barreira kehitti strategiaa syntyvyyden nostamiseksi, mutta toimenpide osoittautui merkityksettömäksi ja pysyy sellaisena.

Joissakin Euroopan maissa väestön väheneminen johtuu sekä nykyisestä että aiemmasta maastamuutosta. Yksi esimerkki tästä on Irlanti: tällä hetkellä Yhdysvalloissa asuu seitsemän kertaa niin paljon irlantilaisia kuin Irlannissa, Pohjois-Irlanti mukaan luettuna. Väkiluvun lasku voi perustua myös matalaan koulutustasoon ja huo-

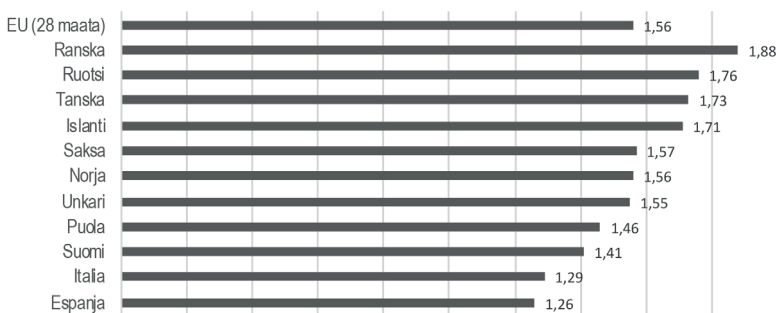
noihin ravintotottumuksiin. Esimerkiksi Skotlannin Glasgow'ssa miesten eliniänodote on matalampi kuin Gazan kaistalla.

Eurooppalaisnainen synnyttää nykyisin keskimäärin 1,6 lasta. Tämä on alle niin kutsutun väestön uusiutumistason, joka on hieman yli kaksi lasta (2,1) naista kohden. Väestön uusiutumistaso tarkoittaa lapsimäärää, joka yhden naisen tulisi synnyttää, jotta väkiluku ei muuttuisi. Euroopan mittakaavassa Ranska ja Ruotsi muodostavat tällä hetkellä poikkeuksen yleiseen trendiin, mutta hedelmällisyys laskee nykyisin Ruotsissakin. Matala hedelmällisyys on erityisen suuri ongelma Italiassa, jossa ihmisiä kuolee kaksi kertaa niin paljon kuin syntyy. Lähes neljännes italialaisista on yli 65-vuotiaita. Samaan aikaan noin kymmenesosa kaikista italialaisista asuu ulkomailla, ja maastamuuttajien kasvavassa joukossa on yhä enemmän hyvinvoivien pohjoisten maakuntien ja kaupunkien korkeasti koulutettua väestöä. Italian tilanne on luonnollisesti pitkän kehityksen tulosta. Laskeva syntyvyys, maastamuutto ja ikääntyminen olivat nähtävissä jo 1990-luvulla, jolloin niitä joudutti taloudellinen lama. Sitten ilmio on vain kiihtynyt (huolimatta suhteellisen tuoreista merkeistä, jotka kertovat syntyvyyden kasvusta).

Kuva 3. Lastensaanti eri EU-maissa vuonna 2018.

Kokonaishedelmällisyysluku eri EU-maissa 2018

Lapsia yhtä naista kohti



Lähde: Eurostat

Asetelman ongelmallisuus on helppo ymmärtää, mutta ratkaisujen löytäminen on vaikeampaa. Ratkaisuyritykset keskittyvät yleensä perhepoliittisiin kannustimiin. Naapurissamme Venäjällä poliittinen hallinto on turvautunut taloudellisiin kannusteisiin edistääkseen syntyvyyttä. Jokainen syntynyt lapsi tuo äidille – tai perheelle – könttäsumman, joka voi olla mitä tahansa 6 745 ja 9 000 euron väliltä. Unkarissa Viktor Orbánin hallinto on esitellyt valtiollisen houkuttimen nostaakseen syntyvyyslukuja. Kolmannen lapsensa synnyttävälle naisille myönnetään laina, jota ei tarvitse maksaa takaisin. Ja neljännen lapsensa synnyttävät naiset vapautetaan tuloverotuksesta heidän loppuiäkseen. Saksassa hedelmällisyysluku on vastaavasti noussut hiukan, 1,55:stä 1,57:ään. Lukua on nostanut vuoden 2015 maahanmuuttoaalto, mutta myös valtion kohdenne-tut panostukset lastenhoitoon ja vanhempainvapaisiin. Berliinissä päivähoito on esimerkiksi ilmainen kaikille lapsille.

Viime vuosina väestöön liittyvien kysymysten poliittinen painoarvo on kasvanut. Huhtikuussa 2020 EU-komissaari Dubravka Šuican on määrä esittää vaikutusarvio, joka keskittyy väestönkehitykseen. Hieman myöhemmin hän esittelee niin sanotun ”vihreän kirjan” ikääntymisestä, ja vähän tuonnempana vielä toimintasuunnitelman Euroopan eri alueille.

Monet väestönkehityksen seuraukset ovat kuitenkin nähtävillä jo nyt. Kaikkialla EU-alueella ihmiset muuttavat kaupunkeihin ja jättävät taakseen maaseudun kuihtuvine yhdyskuntineen ja kuolevine kylieen. Itävallan pääkaupungin, Wienin, ikärakenne on nuorentunut viime vuosina samaan aikaan kun muu maa on vanhentunut nopealla tahdilla. Kehitys on samanlaista muuallakin. Jos väestökysymystä tarkastellaan valtioiden sisällä alueellisesta näkökulmasta, tuntuu se tuottavan suoranaista epävakautta. Se voi, monen muun seurauksen lisäksi, pysäyttää asuntojen hintakehityksen tai jopa romahduttaa hintatason taantuvissa kaupungeissa sekä alueilla, joilta puuttuu kasvu- ja vetovoimatekijöitä. Väestökysymys on kiperä myös kansallisen turvallisuuden ja maanpuolustuksen näkökulmas-

ta. Miten esimerkiksi Suomi pystyy ylläpitämään nykyistä maanpuolustusjärjestelmäänsä 20 vuoden kuluttua, jos nuoria miehiä ei ole tarpeeksi? Ehkä ratkaisu on nuorten naisten asevelvollisuus.

Väestökysymyksestä on tullut osa demokratiakysymystä – eikä vähiten siksi, että numerot ja määrät ovat monesti ratkaisevassa roolissa länsimaisissa demokratioissamme. Kokonaisvaltaisemmin tarkastellen voi todeta, että väestölliset kysymykset ja muuttoliike ovat vaikuttaneet voimakkaasti populististen puolueiden ja liikkeiden suosioon kautta maailman. Muuttoliike synnyttää ja ruokkii populismia melkein pä kaikkialla. Mutta muuttoliikkeen taustalle kätkeytyy myös vaikeammin hahmotettavia demografisia asetelmia. Populistiset puolueet voivat yleensä parhaiten kuihtuvilla alueilla ja tyhjenevissä pikkukaupungeissa, joiden työttömyysluvut ovat korkeita ja talous vaarassa taantua. Kasvava ulkopuolisuuden tunne kirvoittaa protesteja ja vastarintaa. Kun Britannia äänesti suhteestaan EU:hun vuonna 2016, äänesti suurten kaupunkien – Lontoo mukaan lukien – vaalipiirien äänestäjistä 80 prosenttia unionissa pysymisen puolesta. Väestötaantumasta kärsivillä maaseutualueilla EU:sta eroamista puolestaan kannatti 87 prosenttia äänestäneistä.

3. Demografinen modernisaatio

Kuinka Euroopan ja Suomen väestökehitystä tulisi sitten lähestyä tai analysoida?

Väestötieteilijöiden keskuudessa pessimismi on huomattavasti vähäisempää tai maltillisempaa kuin hälytystilaan lukkiutuneilla päivälehtien uutissivuilla. Tämä perustuu osin siihen, että väestötieteilijät puhuvat harvoin ekonomien tai poliitikkojen kieltä – ja toisin päin. Lisäksi väestökysymys on noussut agendalle ja kehittänyt demokratiakysymykseksi vasta aivan viime vuosina vaikeiden talouskriisien seurauksena.

Miten maallikko voi nykyisessä keskusteluviidakossa punnita syntyvyyden, kuolleisuuden ja muuttoliikkeen keskinäisiä painoar-

voja? Tähän ei ole yhtä yksinkertaista tai varmaa vastausta, eivätkä useimmat väestötieteelliset tutkimuksetkaan keskity kuin yhteen tai kahteen näistä elementeistä. Vain harvoin, jos koskaan, näitä kaikkia kolmea teemaa analysoidaan samanaikaisesti.

Daniela Vono de Vilhena on EU-rahoitteisen ja Max Planck -instituuttiin sijoitetun Euroopan johtavien väestötutkimuslaitosten verkoston, Population European, vanhempi tutkija. Hän kertoo mielellään väestötieteellisen tutkimuksen monimutkaisuudesta. Vono de Vilhena korostaa, että Euroopan tasolla ja yksittäisissä maissa tehtävät tulevaisuudensuunnitelmat perustuvat matemaattisiin malleihin ja ilmentävät oikeastaan vain nykyistä tietämystä. Hän muistuttaa myös, että väestötieteen alalla on melko vähän väestöprojektioiden asiantuntijoita. Tämä ei johdu vähiten siitä, että väestökysymykset ja siten myös väestöprojektiot linkittyvät useimmiten kansallisiin tilastokeskuksiin.

Daniela Vono de Vilhena sanoo, että viime vuosina muuttoliikekysymys on noussut aiempaa suurempaan rooliin, ja että siihen liittyvä tutkimus kasvaa nopeasti. Tähän asti tutkimuksen ongelmana on ollut hyvän aineiston puute, mutta tiedon saatavuus on parantunut ja kysymyksenasetteluita on voinut muuttaa. Samalla vastaukset ovat tarkentuneet. ”Mutta muuttoliikkeeseen liittyy monia epävarmuustekijöitä. Meidän väestötieteilijöiden tehtävänä on yksinkertaisesti kvantifioida niitä”, linjaa Vono de Vilhena.

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n tutkimuksen mukaan muuttoliike niin sanottuihin teollisuusmaihiin ja niistä pois on kasvanut voimakkaasti vuosituhaten vaihteen jälkeen. Ennen kaikkea korkeasti koulutettujen ihmisten muuttoliike (35 %) on kasvanut nopeasti. Vuosina 2000 ja 2001 OECD:n 36 jäsenmaassa asui noin 78 miljoonaa maahanmuuttajaa. 15 vuotta myöhemmin luku oli kasvanut 55 prosenttia, 120 miljoonaan. Eniten maahanmuuttajia, 46 miljoonaa, on Yhdysvalloissa, ja Saksa on toisena 12 miljoonalla maahanmuuttajallaan. Saksan tapauksessa maahanmuuttajien määrä on prosentuaalisesti kaksinkertaistunut vuositu-

hannen vaihteen jälkeen. Yhdysvalloissa puolestaan laillisten maahanmuuttajien osuus kokonaisväkiluvusta on kasvanut vuoden 1960 hieman yli viidestä prosentista lähes 14 prosenttiin (2016). Samalla ajanjaksolla muuttoliike etenkin Kiinasta ja Intiasta ulkomaille on kasvanut erittäin nopeasti.

Korkeasti koulutettujen maastamuutto on ongelma ennen kaikkea Väli-Amerikan, Karibian ja Afrikan maissa. Yli 40 prosenttia näiden maiden korkeasti koulutetuista muuttaa muualle – Guyanassa luku on jopa 70 prosenttia. Tuore niin kutsuttu Afrobarometri osoittaa, että 40 prosenttia kaikista afrikkalaisista tahtois jättää kotimaansa. Vuosituhannen vaihteen jälkeen muuttoliike Afrikasta OECD-maihin on kasvanut 7,2 miljoonasta 12,5 miljoonaan. Toistaiseksi, kuten OECD-raportin kirjoittajat toteavat, muuttoliike Afrikasta muihin maanosiin on kuitenkin melko pieni osa globaalia siirtolaisuutta, jos sen suhteuttaa mantereen nopeaan väestönkasvuun.

Daniela Vono de Vilhena korostaa, että viimeisten sadan vuoden aikana Euroopan väestönkehitys on ollut yleisesti ottaen melko hidasta ja muutokset pieniä. Väestötieteilijänä hän ajattelee Euroopan todellisen tilanteen ilmentävän ”demografista modernisaatiota”. Tämä tarkoittaa sitä, että väestö vanhenee ja on aiempaa terveempää. Lisäksi naiset voivat valita, haluavatko he hankkia lapsia ja perustaa perheen vai opiskella ja tehdä töitä – vai haluavatko he molempia. Toisin sanoen Euroopan väestötilanne kuvastaa tällä hetkellä ihmissuvun maksimaalista modernisoitumista. Vono de Vilhenan mukaan keskittyminen hedelmällisyysluvun kasvattamiseen on tästä syystä ajan ja energian tuhlausta. Yksittäisille ihmisille ja perheille pitää hänen mukaansa antaa mahdollisuus toteuttaa unelmiaan ja visioitaan, mutta hedelmällisyysvallankumousta on turha odotella. Vono de Vilhena huomauttaa, että valtioiden kannattaa pohjustaa tulevaisuuttaan panostamalla vakaaseen ja pragmaattiseen maahanmuuttopolitiikkaan.

”Tiedämme että nuoret itäeurooppalaiset jättävät suurin joukoin kotimaansa. He kyllä haluavat lapsia, mutta nämä lapset synnyte-

tään ulkomailla. Ongelmana on, että näiden maiden poliitikot eivät ajattele takaisinmuuttoa tai maahanmuuttoa. Mietitäänpä sitä vastoin Irlantia. Yhdessä vaiheessa maasta muutti virtanaan pois ihmisiä, mutta samaan aikaan poliitikot ymmärsivät luoda tehokkaan maahanmuuttopolitiikan. Nykyisin maassa on Euroopan korkein hedelmällisyystaso.”

Käymämme keskustelun jälkeen Vono de Vilhena lähetti linkkejä tieteellisiin artikkeleihin, jotka käsittelevät esimerkiksi onnellisuuden ja aikuistumiseen liittyviä kysymyksiä Euroopassa. Hänen mielestään on kasvava väestöllinen ongelma, että niin monet nuoret aikuiset, etenkin eteläisessä Euroopassa, asuvat entistä pidempään vanhempiensa luona ja viivyttävät siten aikuistumistaan.

”Lapsen synnyttäminen ja vanhemmaksi tuleminen ovat oikeastaan aikuistumisen päätepysäkkejä. Siksi yksi suurimmista tavoitteistani on saada oma lapseni muuttamaan pois kotoa heti 18-vuotiaana”, sanoo Vono de Vilhena vakavasti hymyillen.

4. Koulutus tärkeämpää kuin syntyvyys

Suomessa väestö vanhenee nopeammin kuin missään muualla maailmassa Etelä-Koreaa, Japania ja Saksaa lukuun ottamatta.

Ennusteet puhuvat väkiluvusta, jota maahanmuutto pitää vielä hitaassa kasvussa, mutta joka alkaa vähentyä tai kutistua 2030-luvun tienoilla, tai hieman aikaisemmin. Jokainen ennuste tuntuu perustuvan siihen, mitä kysymyksiä esitetään tai skenaarioita seurataan, millaista aineistoa käytetään, ja miten maahanmuuton arvioidaan kehittyvän.

Varsinais-Suomen liiton tekemien laskelmien mukaan työkykyisten määrä tulee vähenemään seuraavan kymmenen vuoden aikana noin 70 000 hengellä, kun taas eläkeläisten määrä kasvaa samassa ajassa 256 000:een. Tämä kuormittaa kuntia ja julkista sektoria, ja pidemmän päälle koko hyvinvointiyhteiskuntaa. Samaan aikaan ekonomit näkevät tummien pilvien kerääntyvän taivaalle. He va-

roittavat, että hidastuva väestönkasvu vaikuttaa paitsi tuottavuuteen myös yritysten investointeihin. Erityisen pelottavana pidetään Japanin esimerkkiä. Maan taloudellinen taantuminen alkoi suurin piirtein samaan aikaan kun työkykyisen väestön osuus alkoi vähentyä. Luottolaitos Hypon mukaan Suomen vinoutunut ikärakenne vaikuttaa jo nyt merkittävästi maan talouskasvuun.

Talouden reaktiot väestökysymyksiin ilmentävät olennaisilta osin niitä ajatuksia ja asetelmia, joita John Maynard Keynes muotoili *Some Economic Consequences of a Declining Population* -essessään vuonna 1937. Keynesin tavoitteena oli osoittaa, että väestön vähentyminen aiheuttaa vaikeita taloudellisia oheisvaikutuksia, joista näkyvin on työttömyyden kasvu. Esseessään hän yritti todistaa, että väestön määrän supistuminen vähentää yritysten investointeja, mikä johtaa kysynnän vähenemiseen, mikä puolestaan kasvattaa työttömyyttä. Väestökehityksen vakauttamiseksi ja hyvinvoinnin ylläpitämiseksi Keynes esitti kulutuskyvyn kasvattamista tasaisemman tulonjaon ja matalien korkojen avulla. 2020-luvun Euroopassa on vieläkin epäselvää, millainen vaikutus matalilla koroilla loppujen lopuksi on kulutukseen ja, tosiaan, ehkäpä myös hedelmällisyyteen.

Helsingissä toimiva Keskuskauppakamari uskoo, että Suomessa on väistämättä toteutettava eläkereformi, sillä yhä useampi suomalainen on iäkäs ja yhä harvempi lapsi. Lisäksi maahan saapuu aivan liian vähän maahanmuuttajia. Vuonna 2019 Suomessa syntyi alle 46 000 lasta. Vastaavasti 1900-luvun huippuvuonna, 1947, Suomeen syntyi 108 000 lasta. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat muodostavat niin kutsutun *babyboom*-sukupolven. Maahanmuuttajien tai uussuomalaisten osuus pysyttelee Suomessa alle kymmenessä prosentissa kokonaisväkiluvusta, mikä vastaa Itä-Euroopan maiden tilannetta. Ruotsissa maahanmuuttajien osuus on 20 prosenttia. Hypon pääekonomi Juhana Brotherus on huomauttanut, että Suomen tilanne alkaa olla ongelmallinen. Useampi suomalainen jää eläkkeelle kuin tulee työmarkkinoille. Brotheruksen mukaan erotus on vuosittain noin 10 000 henkeä. Tämä vaikuttaa

väistämättä tuottavuuteen. Varsinais-Suomen liiton tekemä analyysi osoittaa, että vuoden 2030 tienoilla vanhustenhoidon alalle kaitetaan 18 000 uutta työntekijää. Samalla logiikalla päiväkotien ja peruskoulujen henkilöstötarve tulee vähenemään 12 000 ihmisellä.

Engelman voi ilmaista myös näin:

Vuosituhanne vaihtuessa noin 1,5 prosenttia Suomen asukkaista oli yli 85-vuotiaita. Ennusteet povaavat vastaavan luvun olevan 2070-luvulla liki kymmenen prosenttia. Espoossa yli 75-vuotiaiden osuus kasvaa joka vuosi viidellä prosentilla. Nämä ovat kovia tosiasiota, jotka kertovat huoltosuhteen vaikeasti ratkaistavista ongelmista. Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan verrattaessa Suomi polkee väestöllisesti paikallaan jo nyt. Vuonna 2030 Norjan väkiluku tulee ennusteiden mukaan ylittämään Suomen vastaavan. Kehitys on ollut dramaattista. Vuonna 2010 hedelmällisyysluku oli suomalaisnaista kohden 1,83. Nyt se on laskenut 1,35:een. Suurimmissa kaupungeissa (ja niissä asuvien syntyperäisten suomalaisten naisten osalta) luku on vielä matalampi, noin 1,2. Luvut ovat merkittäviä riippumatta siitä, puhutaanko pysyvästä vai ohimenevästä trendistä.

Wolfgang Lutz on Wienin yliopiston tilastotieteen professori sekä Wittgenstein Centre for Demography and Global Human Capital -keskuksen perustaja ja johtaja. Lisäksi hän on osallisena lukemattomissa muissa tutkimuspainotteisissa projekteissa ja instituutioissa. Tuotteliaan tutkijanuransa aikana hän on käsitellyt runsaasti myös Suomen väestönkehitystä, ennen kaikkea historiallisesta perspektiivistä. Lutz kollegoineen on kehittänyt yhden nykyisen väestötieteellisen tutkimuksen keskeisimmistä teeseistä, niin kutsutun ”Low-Fertility Trap” -hypoteesin. Väljästi kuvailtuna hypoteesi väittää, että yhden sukupolven alhaisella hedelmällisyydellä on taipumus välittyä seuraavalle, sitä seuraavalle, ja niin edelleen, alati laskevana kierteenä. Yksi kehityksen avaintekijöistä on se, uskooko avioliittoa tai lapsen hankkimista suunnitteleva pariskunta voivansa saavuttaa materiaaliset unelmansa vai ei.

Wolfgang Lutz sanoo, että viimeisten 300 vuoden aikana Suomen

väestön kasvu on ollut luonnollista lukuun ottamatta yksittäisten tapahtumien, kuten sotien, nälänhädän ja epidemioiden, vaikutuksia. Suurten nälkävuosien (1867, 1868) jälkeen kuolleisuus alkoi laskea Suomessa aiempaa selvemmin ja yhtenäisemmin. Laskeva trendi on katkennut vain toisen maailmansodan sekä vuoden 1918 sisällissodan ja samaan aikaan riehuneen espanjantaudin takia. Noin vuoden 1950 tienoilla kuolleisuus väheni nopeasti antibioottien ja julkisen sairaanhoidon kehittymisen ansiosta. Väestödiagrammeissa näkyy lisäksi selvä lovi 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin moni suomalainen muutti ulkomaille, muun muassa Ruotsiin. Lutz toteaa yhteenvedonaan, että vuosien 1750 ja 1950 välillä Suomen väkiluku kaksinkertaistui 50 vuoden välein ja kasvoi näin ollen vuosien 1750 ja 2018 välillä 422 000 hengestä 5 518 000:een.

Tammikuussa 2020 Wolfgang Lutz arvioi Suomen tilanteen olevan varsin tukala, mutta ei millään tavalla toivoton. Hän toteaa, että vuonna 1865 alle 14-vuotiaiden lasten osuus oli noin kolmannes kokonaisväestöstä ja yli 65-vuotiaiden osuus noin viisi prosenttia. Nykyisin (2018) vastaavat luvut ovat 16 ja 21,8. Samaan hengenveitoon Lutz muistuttaa, että lasten vähäisempi määrä on hyvä asia esimerkiksi tulevaisuuden työllisyyslukujen näkökulmasta. Korkea-teknologisessa yhteiskunnassa ei tule olemaan töitä kaikille. Lisäksi yksi- tai kaksilapsisten perheiden vanhemmilla on mahdollisuus käyttää enemmän energiaa yksittäisen lapsen hoitamiseen. Tämän seurauksena verkostot pysyvät tiiviimpinä ja solidaarisuus suurempana, mikä on loppujen lopuksi eduksi hyvinvointiyhteiskunnalle.

”Olemme tehneet tiettyjä laskelmia ja tulleet siihen johtopäätöksen, että optimaalinen hedelmällisyysluku on jossakin 1,5:n ja 1,7:n välillä”, Lutz kertoo. ”Silloin kokonaisväkiluku laskee hyvällä tavalla. Ainoa ongelma tässä yhteydessä on horrostava nationalistinen ajattelutapa, jossa kansakuntia ja niiden väestöjen suuruuksia vertaillaan keskenään. Tämä ajattelu perustuu Ranskan väestölliseen taantumiseen valistusajalla ja suuren vallankumouksen vuosina. Vallankumous johti naisten emansipoitumiseen, korkeampaan

koulutustasoon ja matalampaan syntyvyyteen. Sitten tuli Napoleon ja valloitti Euroopan armeijallaan, joka oli täynnä nuoria miehiä. Hävittyään sodan Preussia vastaan vuonna 1871 ranskalaiset päättelivät, että maassa on aivan liian alhainen syntyvyys verrattuna Preussiin, jossa se oli tuolloin hyvin korkea. Tämän jälkeen ranskalaiset ovat keskittyneet lähes pakkomielteisesti väestönkasvuun. Ja Ranskassa on edelleen maailman pronatalistisin politiikka. Vasta nyt alamme ymmärtää, että avainasia ei olekaan lasten määrä josakin maassa, vaan ihmisten koulutus- ja taitotaso.”

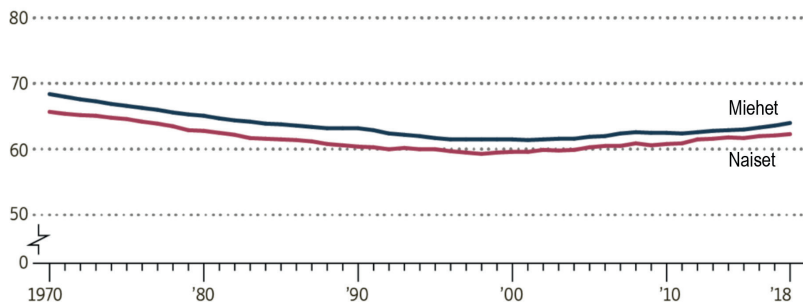
Väestöä käsittelevän keskustelun avainsana on Lutzin mukaan koulutus. Hän ei voi hyväksyä sitä, että lähes neljäsosa kaikista Euroopan miehistä omaa nykyisin kehnon tai olemattoman lukutaidon. Lukutaidottomuus tarjoaa huonot valmiudet työmarkkinoille, joissa manuaaliset työt vähenevät voimakkaasti. Laskevasta syntyvyydestä huolimatta Lutz näkee nykytilanteessa myös mahdollisuuksia. Hän kiinnittää huomiota etenkin Euroopan eteläisiin osiin, jossa monet naiset ovat edelleen työmarkkinoiden ulkopuolella ja muodostavat niin ollen suuren työntekijäreservin. Lisäksi syntyvyyslukujen väheneminen valmistaa Lutzin peruslogiikan mukaan yhteiskuntia tulevaisuuden työmarkkinoihin, joita luonnehtivat korkean teknologian ratkaisut ja keinoäly. Lutz ei ole yksin ajatustensa kanssa. Itse asiassa eurooppalaisten väestötieteilijöiden keskuudesta voi hahmottaa ääriviivat yhteiskuntafilosofialle, joka tuntuu lähes elitistiseltä. Tiivistettynä se on tällainen: pieni mutta korkeasti koulutettu väestö on parempi kuin suuri joukko matalasti koulutettuja kansalaisia.

Wolfgang Lutzin päätelmät naisista ja työmarkkinoista saavat sekä suoraa että epäsuoraa tukea saksalaisen Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BiB) -tutkimuslaitoksen tutkijoilta. Instituutissa on laskettu, että vuonna 2030 työmarkkinoilta jää eläkkeelle noin puoli miljoonaa saksalaista enemmän kuin sinne astuu ihmisiä. Saksalaiset ekonomit puhuvat tässä yhteydessä mielellään voimakkaan työperäisen maahanmuuton tarpeesta. Väestötieteilijät kuitenkin

huomauttavat, että tällä hetkellä vain noin 73 prosenttia Saksan työikäisistä naisista on työelämässä. Vielä vuonna 2004 vastaava luku oli 59. Naisten työllisyyden lisääntymisen myötä Saksan työmarkkinoilla on nykyisin enemmän ihmisiä kuin koskaan (noin 45 miljoonaa). Saman positiivisen kehityksen pitäisi BiB:n mukaan jatkua, jotta babyboom-sukupolven eläköitymisen aiheuttama suuri kuilu olisi mahdollista luoda umpeen alkaneella vuosikymmenellä. Lisäksi iäkkäiden työntekijöiden osuuden pitäisi pysyä korkealla tasolla.

Toisin sanoen: naiset ja ikäihmiset pitävät hyvinvointiyhteiskunnan raiteillaan tulevaisuudessa. Tällaisessa väestöllisessä tilanteessa rakentuu helposti sanaton jännite tai jopa vastakkainasettelu työperäisen maahanmuuton tarpeen ja puhtaasti ”kotimaisten” ratkaisujen välille. Jälkimmäisiä ovat pyrkimykset lisätä ihmisten osallistumista työmarkkinoille. Koko Eurooppaa tarkasteltaessa 50–64-vuotiaiden työssäkäyvien osuus on OECD:n mukaan noussut yhteensä 20 prosenttia vuosien 2008 ja 2018 välillä.

Kuva 4. Keskimääräinen eläköitymisikä EU:ssa 1970–2018.



Lähde: OECD, Süddeutsche Zeitung

Wolfgang Lutzia pidetään yleisesti Euroopan johtavana väestötieteilijänä. Hänen optimistinen järkeilynsä kaikuu monissa tieteellisissä artikkeleissa ja keskusteluissa väestökysymyksistä. Lutzin mukaan

muutaman sukupolven kuluttua koko maailman hedelmällisyys tulee olemaan samalla tasolla kuin Euroopassa nykyisin. Tämä tulee tekemään hyvää ilmastolle ja resursseille. Lutz listaa myönteiseksi asiaksi myös sen, että Yhdysvaltojen laskevat syntyvyysluvut perustuvat parempaan perhesuunnitteluun ja että suunnittelemattomien raskauksien ja teiniraskauksien määrä on vähentynyt voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Yleisesti ottaen Lutz ei suostukaan jakamaan YK:n väestöennusteiden pessimististä otetta. Tai miten asian nyt tahtoo muotoilla. Lutz nimittäin uskoo, ettei maapallon kokonaisväestö kasva juurikaan yli yhdeksään miljardiin ennen kuin se alkaa laskea. Hän arvioi myös, että maksimitaso tullaan saavuttamaan jo vuonna 2070, ei vuonna 2100. Ja kun väkimäärä alkaa laskea, päättyy se Lutzin mukaan lopulta samalle tasolle, jolla se on nykyisin, toisin sanoen jonnekin seitsemän ja kahdeksan miljardin välille. Tai ehkä jopa 3–4 miljardiin, etenkin jos hedelmällisyysluku vakiintuu 1,5–1,7 lapseen naista kohden. Vaikka kukaan ei voi olla varma. Eikä kukaan tätä lukeva tule koskaan olemaankaan.

5. Maahanmuuton merkitys eläkejärjestelmälle

Suomen väestö keskittyy nykyisin kiihtyvällä vauhdilla tietyille kasvualueille. Maan maantieteellinen keskipiste on hieman Oulun eteläpuolella, Siikalatvan kunnassa. Mutta Suomen väestöllinen keskipiste on Hämeenlinnan korkeudella, jossakin päin Hauhoa. Ja tämä piste liikkuu jatkuvasti kohti etelää. Tällä hetkellä vauhti on noin 800 metriä vuodessa.

Tästä voi tehdä tiettyjä johtopäätöksiä.

Väestöllisen painopisteen muutos perustuu ennen kaikkea hyvinvoinnin keskittymiseen. Työpaikkojen ja hyvinvoinnin määrä kasvavat maan läntisissä ja eteläisissä osissa, mutta maan itä- ja koilliskolkat ovat köyhiä ja tulevat myös pysymään sellaisina. Kuusi maakuntaa – Uusimaa, Varsinais-Suomi, Pirkanmaa, Kymenlaakso, Satakunta ja Pohjanmaa – vastaa suurin piirtein 70 prosentista Suomen viennistä.

Vastaavasti Pohjois-Karjalan veronalaiset kokonaistulot ovat yli kolmasosan alhaisemmat kuin Uudellamaalla. Keväällä 2019 aluekehityksen konsulttiyhtiö MDI ilmoitti raportissaan, että pääkaupunkiseudun väestön odotetaan kasvavan yli 15 prosenttia vuoteen 2040 mennessä, ja Turun noin 5–15 prosenttia. Vaasan alueen odotetaan vastaavasti kutistuvan samaan aikaan noin viidellä prosentilla.

Toinen, saman konsulttiyrityksen hieman varhaisempi raportti osoittaa, että vain neljässä maakunnassa on odotettavissa positiivista väestökasvua vuoteen 2040 mennessä. Suurinta kasvu on sekä suhteellisesti (17,7 %) että absoluuttisesti Uudellamaalla. Muut kasvualueet ovat Ahvenanmaa, Pirkanmaa ja Varsinais-Suomi. Kasvu perustuu suurilta osin Suomen sisäiseen muuttoliikkeeseen. Pohjanmaa kuuluu maltillisen kutistumisen (–4,6 % eli –8 323 asukasta) alueisiin. Väestön vähenemiseen vaikuttaa voimakkaimmin syntyvyyden nopea lasku. Ainoastaan Ahvenanmaalla, Pohjois-Pohjanmaalla ja Uudellamaalla on odotettavissa luonnollista väestönkasvua.

Jo nyt moni ala (ja jokainen Suomen 17 maakunnasta) kärsii työvoimapulasta. Ongelma on yhtäläinen niin Lapin kaivoksilla kuin Hangon satamassakin. *Helsingin Sanomissa* keväällä 2019 julkaistu artikkeli osoittaa, että vuonna 2050 joka neljännen suomalaisen pitäisi olla ulkomailla syntynyt ja Suomeen muuttanut, jotta hyvinvointivaltion perusrakenteet ja esimerkiksi eläkejärjestelmä olisi mahdollista säilyttää nykyisellään. Numeroin ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että tästä hetkestä alkaen Suomen pitäisi ottaa vastaan noin 30 000 uutta maahanmuuttajaa vuosittain, toisin sanoen kaksinkertainen määrä nykyiseen verrattuna. Laskelman on tehnyt Eläketurvakeskus (ETK). Oleskelulupahakemusten hidasta käsittelyä on kuitenkin kritisoitu runsaasti. Sapiskaa ovat antaneet sekä työnantajat että ulkomaiset työntekijät. Työ- ja elinkeinoministeriö onkin asettanut tavoitteekseen, että hakemusten käsittely kestäisi korkeintaan kuukauden.

Eräässä toisessa ETK:n analyysissä (2019) esitetään, ettei edes voimakkaasti kasvanut nettomaahanmuutto (maahanmuuton ja maas-

tamuuton erotus) voi kompensoida syntyvyyden laskusta johtuvaa taloudellista menetystä. Laskelmissaan ETK arvioi, että maahanmuuttajien korkeampi syntyvyys laskee ennemmin tai myöhemmin tasaantuen lopulta samalle tasolle kuin valtaväestöllä. ETK:n ennusteet osoittavat, että eläkejärjestelmä toimii jotakuinkin kitkatta vielä kaksi tai kolme vuosikymmentä, mutta 2050-luvun jälkeen kasvavien eläkemaksujen paine muuttuu räjähdysalttiiksi. Silloin työnantajien eläkekulut uhkaavat kasvaa nykyisestä 24–25 prosentista 30 prosenttiin. Maahanmuuton odotettu positiivinen vaikutus (perustuen noin 15 000 maahanmuuttajaan vuodessa) riippuu yksinomaan siitä, kuinka hyvin maahanmuuttajat löytävät paikkansa työmarkkinoilta. ETK toteaa, että suurin osa maahanmuuttajista voi työllistyä varsin helposti. Haittapuolena on, että tämä sujuvasti työllistytvä ryhmä on kansainvälisesti liikkuvaa ja vetovoimaista. Niinpä monet Suomeen jäävät maahanmuuttajat kuuluvat toiseen ryhmään; siihen joka ei työllisty erityisen helposti. Onneksi myös tästä ilmiöstä voi löytää valoisia puolia: työmarkkinoiden näkökulmasta vähemmän houkuttelevat maahanmuuttajat synnyttävät usein enemmän lapsia, mikä voi pidemmällä ajanjaksolla tarkoittaa työvoiman lisääntymistä.

6. Kasvava työvoimapula

Monet ruotsinkielisen Pohjanmaan yritykset ovat huomanneet työvoimapulan kasvavan. Ongelman sanotaan syvenevän kuukausi kuukaudelta. Noin puolella yrityksistä on vaikeuksia rekrytoinnissa. Ne tarvitsevat hitsareita, kokkeja, sähköinsinöörejä, rakennustyöntekijöitä, puutarhamestareita, sairaanhoitajia ja siivoojia. Vuoden 2019 lopussa runsasta puolta vajaasta 50 000 vapaasta työpaikasta pidettiin vaikeasti täytettävinä.

Euroopan tasolla erityisen havainnollisen esimerkin tästä ilmiöstä tarjoaa Unkari. Maan työttömyysaste on kolmen ja neljän prosentin välillä (2019) ja talous kasvaa nopeasti, yli viisi prosenttia vuodessa. Pintapuolisesti katsottuna kaikki näyttää hyvältä. Mutta

tulevaisuus on silti epävarma. Yli 90 prosenttia Unkarin kaikista teollisuusaloista raportoi työvoimapulasta, ja avoimia työpaikkoja on lähes 80 000. Unkari on periaatteessa sulkenut rajansa kaikilta muilta paitsi valkoihoisilta, kristityiltä ihmisiltä. Samaan aikaan monet unkarilaiset ovat hylänneet Orbánin hallinnon ja lähteneet etsimään ulkomailta uutta elämää. Noin 350 000 unkarilaista asuu pysyvästi ulkomailla, mikä vastaa noin viittä prosenttia maan työvoimasta. Unkarin syntyvyysluvut ovat suunnilleen samalla tasolla kuin Suomessa, toisin sanoen noin 1,4 lasta naista kohden.

Orbánin hallinto on yrittänyt vastata työvoimapulaan säätämällä lain, joka on vääntynyt kansan suussa ”orjalaiksi”. Työnantaja voi vaatia jokaista työntekijäänsä työskentelemään 400 ylimääräistä tuntia vuodessa, ja palkka ylityöstä maksetaan taannehtivasti kolmen vuoden kuluessa. Laki ei ole riemastuttanut ihmisiä. Suomen vastaus samaan ongelmaan on toistaiseksi ollut eläkeiän nostaminen. Voi kuitenkin ajatella, että keskustelu korotetusta eläkeiästä kätkee taakseen osittain muukalaiskammoisenkin ulottuvuuden. Toisin sanoen: työskentelemme kernaammin kuolemaan saakka kuin täytämme avoimet työpaikat ulkomaisilla (ei-kristityillä) työntekijöillä.

Jan Saarela laati Magmalle vuonna 2011 tutkimuksen maahanmuuton taloudellisista seurauksista. Tulosten mukaan maahanmuuttajat vaikuttavat yhteiskuntatalouteen yleensä positiivisesti, etenkin pitkäaikaisten seurausten ja etujen myötä. Vastaavasti maahanmuuton lyhytaikaiset vaikutukset voivat olla negatiivisia ja kuormittaa sosiaaliturvajärjestelmää. Mutta väestön ikääntyminen ja halu ylläpitää kaikenkattavia hyvinvointipalveluita vaativat maahanmuuton vilkastumista tulevaisuudessa. Saarelan mukaan mikään ei puhu sen puolesta, että maahanmuuttajat ”vievät” suomalaisten työpaikat. Sitä vastoin maahanmuutto voi johtaa rakenteellisiin muutoksiin tuotantoprosesseissa sekä kannustaa yrityksiä värväämään uusia työntekijöitä sen sijasta, että tuotantoa siirrettäisiin ulkomaille. Saarela on laskenut, että kymmenen prosentin (noin 23 000 hengen) kasvu ulkomailla syntyneiden määrässä tarkoittaa viennin kasvua

225 miljoonalla eurolla ja tuonnin kasvua 480 miljoonalla eurolla. Suotuisat vaikutukset kauppaan perustuvat siihen, että kauppahinnat laskevat, kun informaatiovirta eri maiden välillä kiihtyy.

Työllistymisen vaikeus on maahanmuuttajien suurin ongelma Suomessa. Tilanne on erityisen hankala maahanmuuttajaisille. Kuitenkin palkkatyön tekeminen on ensisijainen väylä integroitua yhteiskuntaan. Asetelmaa voi konkretisoida tarkastelemalla Israelin tilannetta. Maan perustamisen (1948) jälkeen runsaat kolme miljoonaa juutalaista on jättänyt kotimaansa muuttaakseen Israeliin. Yli miljoona heistä on muuttanut entisestä Neuvostoliitosta. Myös Etiopian ja Jemenin kaltaisista valtioista on tullut paljon maahanmuuttajia. Muuttovirta oli voimakkainta 1990-luvulla, pian Berliinin muurin murtumisen jälkeen. Neuvostoliitosta Israeliin 1990-luvun alussa muuttaneet juutalaiset eivät puhuneet hepreaa, eivät juurikaan tienneet länsimaista kapitalistista järjestelmästä, eivätkä muuttaneet ensisijaisesti töiden perässä vaan poliittisista syistä. Tuolloin Israelin väestön työkykyisten osuus kasvoi kahdessa vuodessa kahdeksalla prosentilla, ja seitsemässä vuodessa kasvu oli 15 prosenttia. Tämän päivän Eurooppaan suhteutettuna tämä tarkoittaisi yli 50 miljoonan ihmisen maahanmuuttoaaltoa esimerkiksi Afrikasta.

Ja mitä tapahtui? 1990-luvun lopulla työttömyys oli pudonnut ja palkkataso oli stabiili, toisin sanoen samalla tasolla kuin aiemminkin. Tämä osoittaa hyvin, että työmarkkinat eivät ole nollasummapeliä, vaan uusia töitä syntyy sinne missä uusia asukkaita asuu, ja paikalliset sekä kansalliset taloudet saavat piristysruiskeita tulokkaista, jotka syövät toisten tuottamaa ja jalostamaa ruokaa, nukkuvat toisten omistamissa ja rakentamissa asunnoissa, ja ostavat vaatteita toisten liikkeistä.

7. Monipuolistuva pääkaupunkiseutu

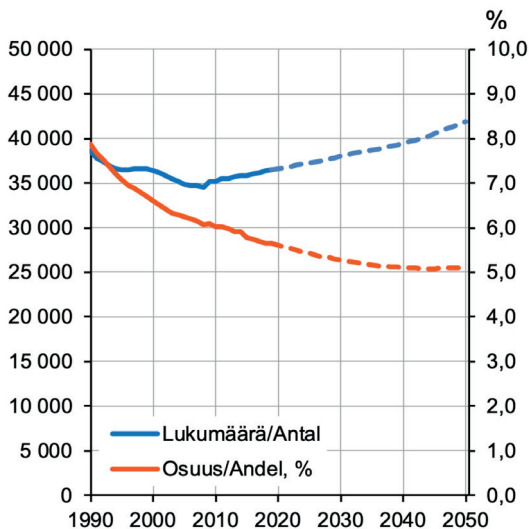
Ahvenanmaa poikkeaa Suomen yleisestä kehityksestä. Saariryhmän väkimäärä on noussut lähes 4 000 ihmisellä vuoden 2000 jäl-

keen. Ahvenanmaalaisia on lähes 30 000, joskin kasvu on hidastunut jonkin verran viime vuosien aikana. Väestönkasvu perustuu pääasiassa Pohjoismaiden ulkomaalta tulevaan muuttoliikkeeseen.

Mutta pysytelkäämme Helsingissä.

Kaupungissa on nykyisin noin 650 000 asukasta. Vuonna 2050 väkiluvun ennustetaan olevan 820 000, vaikka viimeisen kolmen vuoden aikana kehitystä ovat leimanneet muuttoliike naapurikuntiin ja vähentynyt syntyvyys. Helsingissä on paljon ruotsinkielisiä lapsia ja hyvin paljon ruotsinkielisiä vanhuksia. Ikäluokissa 30–65 suomenruotsalaisten määrä on kuitenkin suhteellisen pieni. Suomenkielisiin verrattuna ikäpyramidi on näin ollen suorastaan väärin muotoiltu. Jopa 11 prosenttia kaikista Helsingin yli 85-vuotiaista on ruotsinkielisiä, kun ruotsinkielisten osuus kaupungin koko väestöstä on noin 5,7 prosenttia.

Kuva 5. Ruotsinkielisen väestön määrä ja osuus koko väestöstä Helsingissä 1990–2019 sekä ennuste 2020–2050.



Kuva ja lähde: Helsingin ja Helsingin seudun väestöennuste 2019–2050, Helsingin kaupunki

Helsingin ruotsinkielisten osuuden odotetaan pysyvän tulevina vuosina vakaana. Määrän arvellaan kasvavan nykyisestä 36 000:sta 38 000:een vuoteen 2030 mennessä ja noin 42 000:een vuoteen 2050 mennessä. Ruotsinkielisten absoluuttisen määrän kasvusta huolimatta heidän prosentuaalinen osuutensa Helsingin väestöstä laskee. Suomenkielisten ja jotakin muuta äidinkieltä puhuvien maahanmuuttajien määrä kasvaa nimittäin nopeammin kuin ruotsinkielisten. Tämä tarkoittaa sitä, että vuoteen 2050 mennessä ruotsinkielisten osuus laskee Helsingissä nykyisestä 5,7 prosentista noin viiteen prosenttiin.

Tällä hetkellä Helsingissä on noin 100 000 ulkomaalaistaustaista. Vajaa viidennes heistä on syntynyt Suomessa eli määrittäyty toisen sukupolven maahanmuuttajiksi. Suurimmat maahanmuuttajaryhmät ovat venäläiset, virolaiset ja somalialaiset. Venäläisten määrä kasvaa tasaisesti. Venäjä on naapurimaa.

Helsingissä on yhä enemmän lapsia, jotka puhuvat kotonaan vierasta kieltä. Viidennes kaupungin esikouluikäisistä puhuu nykyisin jotakin muuta kieltä kuin ruotsia, suomea tai saamea. Viiden vuoden kuluttua heidän osuutensa tulee olemaan neljännes ja jo vuonna 2035 kolmannes. Erot kaupunginosien välillä ovat toki suuria. Siinä missä 98 prosenttia lapsista puhuu Länsi-Pakilassa kotimaankieliä, on vastaava luku Kallahdessa 44. Kun pääkaupunkiseudun kolmea suurta kaupunkia vertaillaan keskenään, saadaan samankaltaisia lukuja. Vuosituhannen vaihteessa noin neljä prosenttia vantaalaisista puhui jotakin muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia, mutta vuonna 2018 luku oli melkein 19 prosenttia. Helsingissä ja Espoossa näkyy sama trendi – Helsingissä osuus on kasvanut 5,4 prosentista 15,3 prosenttiin. Kehityksen ongelmallinen puoli on se, että suomalaisilla on taipumus muuttaa pois niistä kaupunginosista ja niiltä alueilta, joilla on paljon maahanmuuttajataustaisia, tai joissa, kuten jonakin päivänä on todennäköistä, maahanmuuttajataustaiset muodostavat enemmistön.

Suomen väestönkasvu keskittyy ensisijaisesti pääkaupunkiseu-

dulle. Noin 40 prosenttia vuotuiskasvusta keskittyy etelärannikon kolmeen suureen kaupunkiin. Viime vuosina Helsinki, Espoo ja Vantaa ovat kasvaneet keskimäärin yhteensä 12 000 asukkaalla vuodessa. Vuonna 2018 kokonaiskasvu oli 14 500 asukasta, ja kasvu jakautui melko tasaisesti kaikkiin kolmeen kaupunkiin. Kasvu perustuu pääasiassa muuttoliikkeeseen, joka on myös maan sisäistä. Vuonna 2018 Helsinkiin muutti 4 700 uutta asukasta, joista suuri osa oli ulkomaalaistaustaisia. Espoossa ei-kotimaankielisten asukaiden osuus tulee kymmenkertaistumaan seuraavien 30 vuoden aikana. Vuonna 2030 ulkomaalaistaustaisten osuus muodostaa neljänneksen Helsingin asukkaista. Millaiset valmiudet kaupungilla on kohdata tällainen valtaisa demografinen muutos ruotsin- ja suomenkielisten näkökulmasta?

Yksi kasvavien suurkaupunkiseutujen ja jyrkentyvän kaupungistumiskehityksen todennäköinen oheisvaikutus on poliittisen ilmapiirin kääntyminen vasemmalle. Kaupungistuminen tarkoittaa kaikissa länsimaisissa yhteiskunnissa elintottumusten, tapojen ja perinteiden väistämätöntä liberalisoitumista. Lisäksi maahanmuuttoon liittyvät kysymykset tulevat lähiaikoina linkittymään muihin polttaviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Eräs niistä on se, miten haavoittuva eurooppalainen keskiluokka tulee käsittelemään robotiikan ja keinoälyn nousun. On tuskin pelkkää sattumaa, että väkiluvun lasku ja suuri muuttoliike kulkevat käsi kädessä niiden OECD:n ennusteiden kanssa, joiden mukaan automatisoituminen ja keinoälyn kehittyminen koettelevat voimakkaimmin eteläisen ja itäisen Euroopan maita.

Työmarkkinoiden kehitystä tarkasteltaessa avainsana tuntuu olevan korkea(mpi) uudelleen kouluttautuminen. Mitä alhaisempi yleinen koulutustaso on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä manuaalisten töiden väheneminen automatisaation myötä kuormittaa yhteiskuntaa. OECD:n mukaan Slovakian läntisissä osissa 40 prosenttia kaikista työpaikoista on uhattuna lähitulevaisuudessa. Oslon alueella vastaava luku on neljä prosenttia. Samaan aikaan

Slovakian väestöennusteet povaavat puolen miljoonan laskua kokonaisväkiluvussa vuoteen 2050 mennessä. Norjan osalta ennusteet ovat täysin päinvastaiset – YK puhuu 6,5 miljoonasta norjalaisesta vuonna 2050. Luvut voivat liioitella, mutta kuvastavat kehitystä vastaansanomattomasti.

8. Kehitys Pohjoismaissa

Kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna Pohjoismaita yhdistää yksi asia. Matalasti ja korkeasti koulutetut naiset synnyttävät suunnilleen yhtä paljon lapsia. Siten maat poikkeavat valtaosasta muita Euroopan maita, joissa matalasti koulutettujen naisten hedelmällisyysluku on korkeampi kuin korkeasti koulutettujen.

Suurin ero Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä näyttää liittyvän lapsettomuuteen, sekä vapaaehtoiseen että suunnittelemaan. 1970-luvun alussa syntyneistä naisista useampi kuin joka viides on lapseton. Muissa Pohjoismaissa luku on jossakin 12:n ja 14:n välillä.

Miten väestö sitten kehittyy vetovoimaisessa naapurimaassamme Ruotsissa?

Maa kulkee edelleen toiseen suuntaan kuin Suomi, ennen kaikkea maahanmuuton ansiosta. Vuonna 2028 Ruotsin väkiluvun odotetaan olevan 11 miljoonaa. Eläkeläisten ja iäkkäiden osuus kasvaa Ruotsissakin, mutta maahanmuutto ja Suomea korkeammat syntyvyysluvut kompensoivat kehitystä.

Näin tähän on tultu. Vuonna 1969 Ruotsissa oli kahdeksan miljoonaa asukasta, vuonna 2004 luku nousi yhdeksään miljoonaan. Sen jälkeen kehitys on ollut räjähdysmäistä. Vuonna 2017 ruotsalaisia oli kymmenen miljoonaa ja, kuten todettua, väkiluvun ennustetaan nousevan 11 miljoonaan vuonna 2028. Tämä tarkoittaa 100 000 asukkaan keskimääräistä vuotuiskasvua. Viidennes kasvusta perustuu kuolleisuutta korkeampaan syntyvyyteen. Loput 80 prosenttia selittyy maahanmuutolla. Vuonna 2019 ulkomaalaistaustaisten maahanmuuttajien osuus Ruotsin väestöstä oli noin 19,1 prosenttia, toisin

sanoen hieman vajaat kaksi miljoonaa asukasta. Valtaosa Ruotsin maahanmuuttajataustaisista oli pitkään suomalaisia, mutta nykyisin kärkeä on Syyria Suomen ja Irakin tullessa seuraavina.

Ruotsin Tilastollisen keskustuimiston mukaan Ruotsin väkiluku on vähentynyt 2010-luvulla 62 kunnassa. Syy on ensisijaisesti syntyvyyttä korkeampi kuolleisuus. Suuressa osassa näistä kunnista väheneminen on marginaalista, mutta joissakin väestötappio ylittää kymmenen prosenttia. Norrbottenissa sijaitseva Ylitornion kunta (Övertorneå) on menettänyt asukkaita suhteellisesti eniten. Samaan aikaan Sundbyberg Tukholman pohjoispuolella on kasvanut lähes 40 prosentilla.

Ruotsin malli kuvastaa myös Suomen trendejä. Kuilu kaupunki-alueiden ja maaseudun välillä laajenee ja taantuvien alueiden määrä ja koot kasvavat. Tämä vaikuttaa hyvinvoinnin jakautumiseen ja demografiaan tulevaisuudessa.

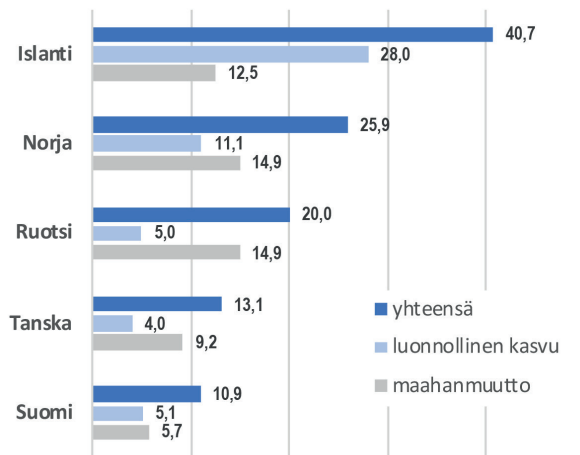
Pohjoismaiden ministerieuvoston raportissa State of the Nordic Region (2020) kiinnitetään huomiota eri alueiden välisiin suuriin eroihin Pohjolassa ja erityisesti Suomessa. Tämä koskee muun ohella tuloeroja. Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot verojen jälkeen ovat Suomessa laskeneet vuosina 2011–2017 voimakkaammin kuin missään muussa pohjoismaassa. Lähes puolessa Suomen kunnista tulot ovat vähentyneet, kun ne samaan aikaan muissa pohjoismaissa ovat kasvaneet kaikissa kunnissa. Tärkeimmiksi syiksi mainitaan 2010-luvun teolliset rakenneongelmat sekä lisääntynyt työttömyys (vuoteen 2015 asti) ja väestön maaltapako.

Väestökehityksen, työmarkkinoiden ja talouden perusteella tehdyissä vertailussa neljä suomalaista aluetta sijoittuu listan hännille. Kehnoiten menee Savolla, sitten Kymenlaaksolla, Kainuulla ja Pohjois-Karjalalla tässä järjestyksessä. Parhaiten Suomi pärjää tulonjakoa ja ilmastopanoituksia koskevissa kysymyksissä. Ongelmallisesta huoltosuhteesta (aktiivisten työikäisten osuus verrattuna eläkeläisiin tai vanhuksiin) kärsiviä kuntia on Suomessa moninkertaisesti enemmän kuin muissa pohjoismaissa.

Pohjolassa lisäksi vain Färssaaret ylittää tavoiteltuun lisääntymislukuun. Vuosina 1990–2019 väestö kasvoi Islannissa yli 40 prosenttia, Norjassa 26 ja Suomessa 11 prosenttia.

Kuva 6. Väestönkasvu Pohjoismaissa 1990–2019, prosenttia.

Väestön muutos 1990–2019 prosenttia



Lähde: State of the Nordic Region 2020

9. Suomen ruotsinkieliset liikkeellä

Ruotsin väestökehitys on kiinnostava myös Suomen ruotsinkielisen väestön kannalta.

2000-luvulla ruotsinkielisen väestön syntyvyys on ollut hieman korkeampaa kuin suomenkielisen. Vuoden 2017 tilastot osoittavat ruotsinkielisten naisten hedelmällisyyksiluksi 1,61. Samaan aikaan ruotsinkielisten eliniänodote on aavistuksen suomenkielisiä suurempi. Vuonna 2018 syntyneiden ruotsinkielisten poikien odotetaan

elävän yli kaksi vuotta suomenkielisiä pidempään ja ruotsinkielisten tyttöjen noin vuoden suomenkielisiä pidempään. Ajatuspaja Agendan tekemän analyysin mukaan ruotsinkieliset saavat lapsia hieman myöhemmin kuin suomenkieliset, mutta vastaavasti useampi heistä saa lapsia ylipäänsä. Ruotsin kielen näkökulmasta on positiivista, että kaksikielisissä perheissä lapset rekisteröidään usein ruotsinkielisiksi.

Syntyvyys on yksi asia, muuttoliike toinen.

Kaisa Kepsun Magmalle tekemän analyysin mukaan noin 20 000 nuorta ruotsinkielistä suomalaista on muuttanut Suomesta vuosituhannen vaihteen jälkeen. Ensisijainen muuttosuunta on ollut Ruotsi. Alle puolet maastamuuttajista on toistaiseksi palannut. Poistuma vastaa noin 3,5 prosentin osuutta kaikista suomenruotsalaisista. Suomenkielisten paluumuuttoaste on merkittävästi korkeampi. Viime vuosina, vuodesta 2015 alkaen, muuttoliike korkean koulutason leimaamasta Etelä-Suomesta on kasvanut voimakkaasti. Nykyisin puhutaan esimerkiksi Helsingin ruotsinkielisten kauppatieteiden entisten opiskelijoiden Tukholmaan muodostamasta ”Hanken-siirtokunnasta”. Samaan aikaan muuttoliike Ruotsin ja Ahvenanmaan tai Pohjanmaan välillä on pysynyt varsin tasaisena vuosikymmenten ajan.

Tässä yhteydessä pitää varmuuden vuoksi muistuttaa heti historiasta. Taajan maastamuuton pelko Suomen ruotsinkielisiltä alueilta ei ole lainkaan uusi. Se on pikemminkin yli sata vuotta vanha. Jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä puhuttiin ”ruotsalaisen heimon katoamisen” uhasta. Tämä keskustelu liittyi Yhdysvaltoihin suuntautuneen muuttoliikkeen seurauksiin. Vuonna 1908 kirjailija Petrus Nordmann kirjoitti maastamuutosta:

”On laskettu, että 1870-luvulta alkaen n. 50 000 ruotsinkielistä on muuttanut pois Suomesta, ja näistä töin tuskin 20 000 on palannut. Näin ollen on toteutunut kauhistuttavan laaja ruotsalaisen heimon kato, jonka aiheuttama tappio käy yhä räikeämmäksi, kun muistetaan että viimeisimmässä virallisessa väestönlaskussa ruotsinkielisiä laskettiin koko maasta n. 360 000 henkeä.”

Muuttovirta Ruotsiin soljuu miltei huomaamattomissa, ainakin jos sen herättämiä reaktioita verrataan viime vuosina käytyyn julkiseen keskusteluun Lähi-idästä ja Afrikasta saapuvista maahanmuuttajista. Ongelmia ja haasteita on siitä huolimatta paljon. Jos nuorten ruotsinkielisten määrä laskee samalla kun suomenkielisten ja ulkomaalaistaustaisten määrä nousee voimakkaasti, voivat seuraukset olla moninaisia. Väestöllisten painopisteiden muutokset vaikuttavat ainakin äänestyskäyttäytymiseen ja kunnallistalouteen, etenkin niin sanottuun huoltosuhteeseen. Yhteiskunnan suuri kysymys onkin tämä: miten ruotsinkielinen Suomi onnistuu saamaan koulutetun väestön pysymään kotiseuduillaan, kun ruotsinkieliset uramahdollisuudet ovat monilla aloilla pieniä tai suorastaan olemattomia? Miten Suomen työmarkkinoille on mahdollista luoda myös ruotsinkielistä, tai edes osittain ruotsinkielistä, imua? Tai konkreettisemmin: miten ruotsinkieliset voivat elää hyvää elämää ruotsiksi tulevaisuuden Suomessa?

Kokonaisanalyysissä ei ehkä pidä kuitenkaan keskittyä ruotsinkieliseen maastamuuttoon. Jos Suomea ajattelee eräänlaisena ruotsinkielisenä tilana, kompensoi nuorten poismuuttoa suhteellisen suuri ruotsinkielisten tai ainakin ruotsintaitoisten pohjoismaalaisten maahanmuutto. Vuosien 2000 ja 2017 välillä Suomeen on muuttanut lähes 9 000 ihmistä muista Pohjoismaista, mikä puolestaan tarkoittaa, että ruotsintaitoisten nettotappio jää noin tuhanteen ihmiseen. On tietysti eri asia, miten nämä maahanmuuttajat sijoittuvat suomalaiseen yhteiskuntaan ja miten he käyttävät tai hyödyntävät kielitaitaansa. Useimmat heistä tuskin rekisteröityvät itse tai rekisteröivät lapsiaan ruotsinkielisiksi.

Monissa vuodesta 2008 alkaen julkaisemissaan raporteissa ja mielipidemittauksissa Magma on analysoinut ruotsinkielisiä ja heidän näkemyksiään maahanmuutosta. Tutkimukset ovat osoittaneet mielipide-eroja maakuntien sekä suurkaupunkien ja maaseudun välillä. Positiivisimpia asenteet ovat olleet kaupungeissa. Magman ja Taloustutkimuksen keväällä 2017 toteuttamassa niin kutsutussa Suomi

NYT/Finland NU -mittauksessa todettiin, että suomenruotsalaiset kannattavat monikulttuurista ja suvaitsevaista Suomea, mutta että valtaosa ruotsinkielisistä miehistä (65 %) tukee samaan aikaan tiukempaa maahanmuuttopolitiikkaa. Naisista vain vähemmistö (35 %) jakaa saman mielipiteen. Magman vuonna 2012 tekemässä Likert-asteikollisessa tutkimuksessa ruotsinkielisten mediaaniarvo oli 6,4, kun ”vapaata maahanmuuttoa” vastasi arvo 1 ja ”rajoitettua maahanmuuttoa” arvo 10. Tutkimus viittasi siis maahanmuuton rajoittamisen hienoiseen puoltoon.

Magman mielipidemittauksista voi vetää sen johtopäätöksen, että ruotsinkieliset nuoret suhtautuvat yleisesti ottaen maahanmuuttoon positiivisemmin kuin vanhemmat ihmiset, ja että ruotsinkieliset naiset suhtautuvat maahanmuuttoon ja pakolaisiin suopeammin kuin ruotsinkieliset miehet.

Näihin kaikkiin kysymyksiin on syytä palata.

MILLENNIAALIEN UUSI LASTENSAANTIMAISEMA

1. Vauvabuumista vauvakatoon

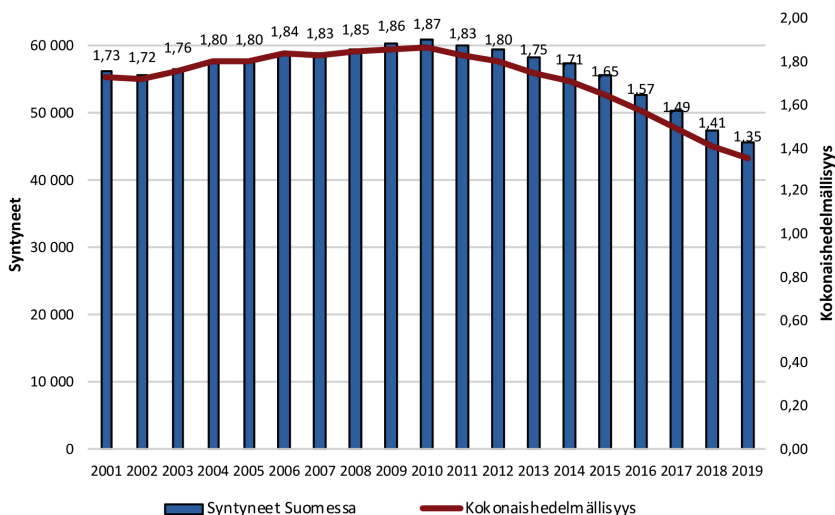
Väestönkehityksessä maltti on valttia. Nopeat muutokset suuntaan tai toiseen merkitsevät haasteita, mahdollisista myönteisistä vaikutuksista riippumatta. Suomen väestörakenne on syntyvyyden osalta muovautunut kahden poikkeuksellisen muutoksen kannalta. Ensiksi Suomeen syntyi toisen maailmansodan yhteydessä niin sanotut suuret ikäluokat. Suomen ”vauvabuumi” oli paitsi suurempi kuin naapurimaiden, myös ajallisesti jyrkempi rajoittuen selkeästi vain noin viiteen vuoteen, 1945–50.¹

Suuret ikäluokkamme synnyttivät itse aikaisempia sukupolvia vähemmän lapsia, mikä heijastui syntyvyyden notkahduksena 1970-luvulla. Sen sijaan 1980- ja 1990-luvuilla synnyttävät naiset saivat edeltäviä sukupolvia hieman enemmän lapsia. Vuosituhannen vaihteessa 40 vuotta täyttäneet suomalaiset naiset olivat saaneet elämänsä aikana keskimäärin 1,8–1,9 lasta.²

Vielä 2008 Suomi laskettiin niihin vauraisiin maihin, joissa oli suhteellisen korkean syntyvyys. Työpaikkaani Väestöliittoon saapui vuosittain useita delegaatioita Virosta, Japanista, Etelä-Koreasta tai Saksasta etsimään sitä yhteiskuntapoliittista taikasauvaa, jonka avulla suomalaiset naiset suostuivat tekemään sekä pitkiä työpäiviä että enemmän lapsia kuin heidän omissa kotimaissaan.

Sitten syntyvyydessä tapahtui toinen jyrkkä muutos, 2010-luvun vauvakato. Se oli vuosikymmen, jolloin Suomen syntyvyys laski neljäsosalla. Vuodesta 2011 lähtien kokonaishedelmällisyys on Suomessa ollut EU:n keskimääräisen tason alapuolella (noin 1,6 oletettua lasta naista kohti). Vuonna 2019 Suomen kokonaishedelmällisyysluku oli 1,35 (kuva 1).

Kuva 1. Syntyneiden määrä ja kokonaishedelmällisyys Suomessa 2000–2019.

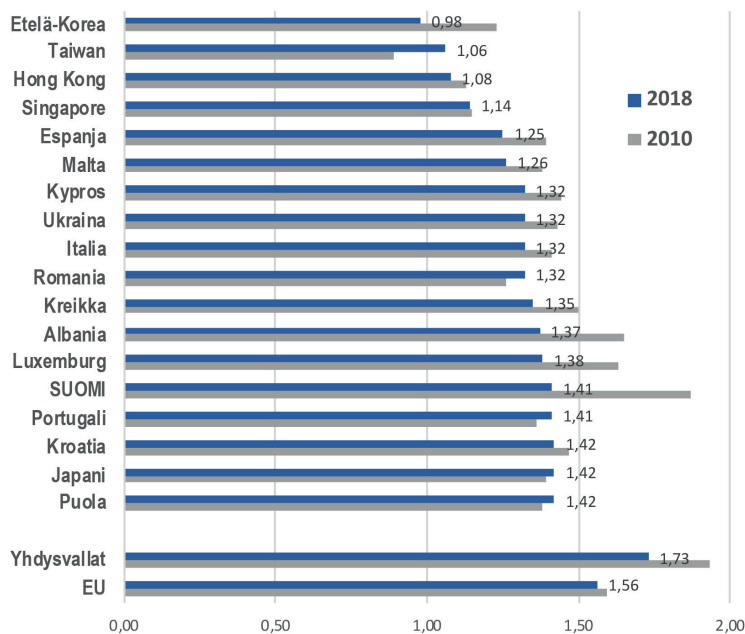


Lähde: Tilastokeskus, Väestöliitto.

1,35 on mittaushistorian alhaisin luku niin Suomessa kuin Pohjoismaissa. Merkittävää on myös, että syntyvyys on alentunut kaikissa väestöryhmissä ja eri puolilla maata ja että se koskee niin ensimmäisiä kuin toisia ja kolmansia lapsia (joskaan ei neljänsiä³). Suomessa syntyvyyden lasku on esikoisten kohdalla merkittävin ja selittää yli kolme neljännestä koko laskusta.⁴ Erityisesti ikäryhmässä 25–29-vuotiaat syntyi vähemmän esikoisia, naisten koulutuksesta ja asuinalueesta riippumatta. Myös 30–37-vuotiaiden hedelmällisyys väheni 2010-luvulla.⁵

Muutoksen myötä Suomi on 2020-luvun alussa tippunut syntyvytydessä EU:n kärkisijoilta alhaisimpaan ryhmään. Olimme jo kaksi vuotta sitten 14. sijalla koko maailmassa alhaisimpien syntyvyyslukujen kisassa (kuva 2). Japanissa on tällä hetkellä korkeampi kokonaishedelmällisyys kuin meillä.

Kuva 2. Kokonaishedelmällisyys alhaisimman syntyvyyden maissa 2018 ja 2010.*



* Espanjan, Kyproksen, Romanian ja Portugalin tiedot ovat vuodelta 2017.

Lähteet: Tomas Sobotka, Eurostat (2019), Human Fertility Database (2019), Yoo & Sobotka (2018) sekä kansalliset tilastolaitokset.

Kuten kuvasta 2 myös ilmenee, Suomi on ainoa hyvinvointivaltio alhaisimman syntyvyyden maiden joukossa. Taiwanissa tai Ukrainassa kansantalouden tila, naisten asema ja perhepoliittiset etuudet, kuten myös ikääntyvän väestön palvelutaso, ovat hyvin erilaisia. Syyt syntyvyyslukujen romahtamiseen ovat todennäköisesti myös erilaisia, ja nopeasti ikääntyvät yhteiskuntamme tulevat vanhenemaan eri lailla.

Alhaisen syntyvyyden maissa vuosittaisten kokonaishedelmällisyyttä mittaavien lukujen vaihtelu on usein jyrkkää ja johtopäätösten tekeminen pitkän aikavälin trendeistä siten hankalaa.⁶ Mikäli yksi naissukupolvi lykkää lastenhankintaa myöhemmälle iälle, ko-

konaishedelmällisyys voi teoriassa laskea ilman, että naisten lopullinen lapsiluku laskisi. Lopullinen lapsiluku ylittää siis tällä hetkellä tyypillisesti erillisten vuosien kokonaishedelmällisyysluvun.

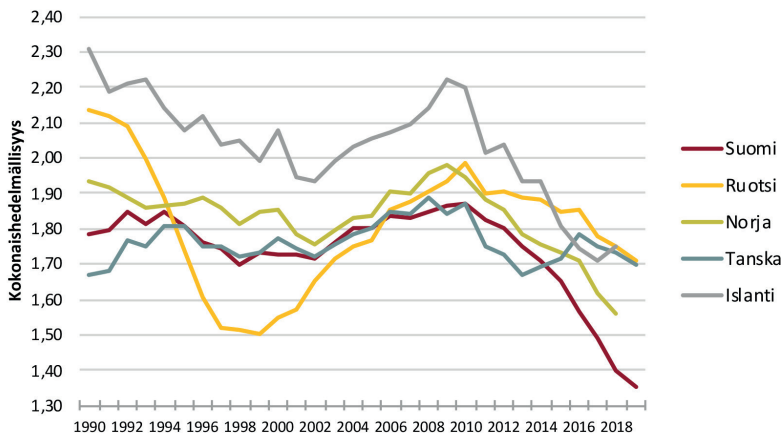
Kuten yllä jo mainittiin, toisen maailmansodan jälkeen syntyneet, 40 vuotta täyttäneet suomalaisnaiset saivat keskimäärin noin 1,8–1,9 lasta. Julia Hellstrand (2019) on arvioinut, montako lasta nyt hedelmällisessä iässä olevat suomalaisnaiset tulevat saamaan elämänsä aikana. Nyt 30-vuotiaiden naisten kohdalla ennustettu lopullinen lapsiluku olisi alle 1,6 lasta.⁷ Hellstrand korostaa, että syntyvyyden ”lykkääminen” on ollut niin pitkäkestoista, ettei moni tule ehtimään ”ottamaan kiinni” edellisten naissukupolvien lapsilukua. Vaikka on odotettavissa, että kokonaishedelmällisyys vielä nousee nykyisestä aallonpohjasta,⁸ lopullinen lapsiluku jää siis todennäköisesti tulevis-
sa sukupolvissa alhaiseksi.

Suomi ja Pohjoismaat

Vaikka syntyvyyden lasku on Suomessa ollut yllättävän pitkä ja jyrkkä, se ei silti ole aivan poikkeuksellinen. Kokonaishedelmällisyys on viime vuosien aikana laskenut myös muissa vauraissa länsimaissa, mukaan lukien sellaiset suhteellisen korkean syntyvyyden maat kuin Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska. Samalla se on ollut laske-
matta tai jopa kohentunut aikaisemmin alhaisen syntyvyyden mais-
sa kuten Virossa ja Saksassa.

Myös muissa Pohjoismaissa kokonaishedelmällisyys on laskenut vuosituhat-
hannen alun syntyvyyden nousukauden jälkeen (kuva 3). Norjassa kokonaishedelmällisyys on laskenut 1,6:n paikkeille, min-
kä vuoksi Norjan pääministeri mainitsi 2019 uudenvuoden puhees-
saan maan ”vauvakadon” sekä kannusti kansalaisia tekemään lapsia
ja olemaan siirtämättä lasten saamista liian myöhäiseen ikään.⁹

Kuva 3. Kokonaishedelmällisyys Pohjoismaissa 1990–2019.*



* Norjan ja Islannin kohdalla 2019 tiedot puuttuvat.

Lähde: Väestöliitto, Eurostat, www.norden.org.

2. Laskun syytä etsimässä

1900-luvun lopussa syntyvyys vaihteli taloutta ja elämäntilannetta muokkaavien tekijöiden mukaan. Erityisesti työttömyys ja puolison puute olivat yhteydessä lastensaantiin,¹⁰ ja taloudellisten kriisien aikana lasten saantia lykättiin parempia päiviä odotellessa.

2010-luvun syntyvyyden laskussa korostuvat osittain uudet tekijät. Muun muassa asuntojen hinnat ovat kasvukeskuksissa nykyään vahvemmin yhteydessä syntyvyyteen kuin työllisyysaste.¹¹ Sen lisäksi *kokemus* tilanteesta on nousemassa vähintään yhtä tärkeäksi tekijäksi kuin objektiivinen tilanne. Millenniaalit, joita myös kutsutaan Y-sukupolveksi, syntyivät 1900-luvun kahtena viimeisenä vuosikymmenenä; usein käytetty määritelmä on vuosien 1980–1996 aikana syntyneet. Millenniaalien lastensaantimaisema näyttäytyy erilaiselta kuin edeltävillä sukupolvilla.

Esimerkiksi taloudellinen epävarmuus ja luottamus tulevaisuuteen vaikuttavat perheellistymiseen ja syntyvyyteen entistä vahvem-

min.¹² Työllisyysaste on toki edelleen yhteydessä syntyvyyteen, mutta muutokset työllisyysasteessa eivät näyttäisi selittävän 2010-luvun muutoksia syntyvyydessä, kansainvälisesti tai Suomessa. Ensiksi, Suomen syntyvyys laski vuodesta 2010 lähtien jyrkemmin kuin taloudellisten tai nuorten työllistymistä koskevien indikaattorien perusteella olisi voinut ennustaa.¹³ Toiseksi, taloudellinen tilanne Suomessa alkoi kohentua selvästi vuonna 2016, jolloin työttömyys kääntyi laskuun ja BKT nousuun. Mikäli 2008 alkanut talouskriisi olisi ollut keskeinen syy Suomessa, lapsia olisi pitänyt syntyä enemmän viimeistään vuoden 2017 aikana. Näin ei ole käynyt.

Niin Pohjoismaissa kuin muissa vauraissa länsimaissa, kuten Ranskassa, Belgiassa, Isossa-Britanniassa ja Alankomaissa, ikäryhmittäisen kokonaishedelmällisyyden lasku on 20–35-vuotiaiden kohdalla jatkunut 2008 alkaneen taloudellisen kriisin jälkeen. Muutos näissä maissa ja ikäryhmässä on ollut jopa jyrkempi vuosina 2012–2016 kuin mitä se oli vuosina 2008–2012.¹⁴

3. Uusi lastensaantimaisema

Suomalaiset ovat 1950-luvulta lähtien toivoneet saavansa keskimäärin kahdesta kolmeen lasta; tämä lapsilukutoive on aikaisemmin ollut Euroopan korkeimpia. Yksi ilmiselvä syy nykyiselle syntyvyyden laskulle on se, että perheellistymistä koskevat toiveet ja aiheet ovat olleet laskussa 2010-luvulla. Väestöliiton tekemät edustavat kyselyt osoittivat *selkeää laskua toivotussa lapsiluvussa*. Suomalaisen oma ihanteellinen lapsiluku näyttäisi nyt olevan hieman alle kahden lapsen.¹⁵

Niiden suomalaisten osuus, jotka eivät toivo lapsia lainkaan, on moninkertaistunut. Vuonna 2018 20–59-vuotiaista useampi kuin joka kymmenes (12,6 prosenttia) ilmoitti omaksi lapsilukuihanteekseen nollan. Lähes joka neljäs 20–29-vuotias, jolla ei ole lapsia, sanoi olevansa vapaaehtoisesti lapseton. Määrä on neljä kertaa suurempi kuin kymmenen vuotta aikaisemmin.

Kahden lapsen perhe on säilynyt suomalaisten suositumpana toiveena, joskin sen suosio on pudonnut hieman alle puoleen (45 prosenttia). Vain yhtä lasta toivovien suomalaisten osuus on säilynyt lähes samana kyselystä toiseen noin 10 prosentin tasolla. Vähintään kolmea lasta ihanteenaan pitävien osuus on pienentynyt 40 prosentista 30 prosenttiin.¹⁶

Ihanteita miettiessä tulee muistaa, että tie toteutumiseen on pitkä silloin, kun lapsia toivoo. Aikomus olla saamatta lapsia toteutuu helpommin.¹⁷ Siksi muutokset lastensaantiin koskevissa ihanteissa ennakoivat itsessään alentunutta lopullista lapsilukua näiden sukupolvien kohdalla.

Väestöliiton Perhebarometreissa on useiden vuosikymmenten aikana kysytty aikuisväestön lastensaantiin ja perhepolitiikkaan liittyviä toiveita. 2010-luvulla vastauksissa näkyi osviittaa uudesta lastensaantimaisemasta. Puolison puute on jatkuvasti ollut keskeinen lasten saamisen este. Sen ohella elämäntapaan liittyvät syyt ovat nyt korostuneet.

Lapsettomien vastaajien kohdalla elämäntyyliisyys ovat ensisijaisia sille, että he eivät halua lapsia lainkaan tai eivät halua niitä nyt. Halu tehdä muita kiinnostavia asioita ja halu säilyttää oma elämäntyyli ovat molemmilla sukupuolilla nykyään kolmen tärkeimmän syyn joukossa lastensaannin lykkäämiselle tai siitä luopumiselle. Kun fokusryhmissä selvitimme tarkemmin, mitä ”muiden kiinnostavien tekijöiden” takana oli, huomattiin, että lapsiperhearki näyttäytyi usein pelottavan harmaalta ja kuormittavalta. Kyse ei siis ole vain nykyisen, lapsettoman elämäntyylin hyvistä puolista, vaan siitä, että lapsiperheiden arki ei vaikuta houkuttelevalta.¹⁸

Kun vastaajalla on jo ainakin yksi lapsi, eri asiat korostuvat. Pienten lasten vanhempien kohdalla asuminen, taloudellinen epävarmuus sekä työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet ovat niin naisilla kuin miehillä tärkeimpiä syitä. Pienten lasten vanhemmat ovat siten niitä, joiden kohdalla perinteiset perhepoliittiset vaikuttimet saattaisivat nostaa syntyvyyttä.¹⁹

4. Usko, toivo ja väestöpolitiikka

2010-luvun vauvakato on jo nyt muokannut Suomen väestöennusteita suuntaan, joka vaikuttaa taloudellisesti varsin haastavalta. Loppua laskulle ei tätä kirjoittaessa vielä näy. Suomi näyttäisi joutuneen ”alhaisen syntyvyyden ansaan”.²⁰ Ilmaisuuksia kuvaa tilannetta, jossa kehittyneiden maiden syntyvyys laskee entisestään johtuen erilaisten taloudellisten, väestöllisten ja sosiaalisten syiden vuorovaikutuksesta. Yhä nopeammin ikääntyvä Suomi ja jatkuva alhaisen syntyvyyden taso edellyttävät niin uutta väestöpoliittista ajattelua kuin kokonaisvaltaista perheellistymis-, perhe- ja lapsipolitiikkaa.²¹

Syntyvyyden lasku on nähtävä osana globaalia väestönmuutosta, jossa väestö ikääntyy ja väestörakenne kaventuu ja jonka kärkeen Suomi on nyt siirtynyt. Väestönmuutos koskee paitsi ikärakennetta myös digitalisaatiota ja ekologista kestävyyttä. Ikääntyvän yhteiskunnan väestöpolitiikkaan kuuluu keskeisesti inhimillisen pääoman vaaliminen ja kehittäminen.²² Esimerkiksi väestön koulutustaso ja palvelurakenteen digitalisaation aste ovat yhteydessä siihen, miten ilmastonmuutoksen haasteita osataan kohdata ja niihin sopeutua.

On olennaista muistaa, että meillä lapsiluvun pienentyminen onkin monella lailla taloudellisen vaurauden, valinnanvapauden ja nais- ja perheystävällisen hyvinvointivaltion seurausta. Suomalaiset lapset syntyvät entistä useammin toivottuina ja saavat vanhemmiltaan runsaasti huomiota ja hoivaa.²³ Kaikkien tutkimusten mukaan suomalaiset lapsiperheet voivat varsin hyvin niin aineellisesti kuin henkisesti.²⁴ Tosiasiallinen syy syntyvyyden laskuun ei löydy lapsiperheiden kurjuudesta tai kiireestä – joskin se saattaa löytyä siitä, että millenniaalit uskovat lapsiperheiden arjen olevan paljon synkempää kuin se tosiasiallisesti on.

Muuttunut lastensaantimaisema ei tarkoita, että mitään ei tiedetä tai että mitään ei voisi tehdä. Päinvastoin tiedämme, että monet perinteiset tekijät, kuten työllistymisaste tai pätkätoiden määrä, eivät yksin riitä selittämään muutosta. Tämäkin on olennainen tulos. Hyvä lähtökohta on nimenomaan myöntää murroksen laajuus ja se,

ettei mikään yksittäinen politiikkatoimi tule sitä nopeasti muuttamaan. Siinä missä 1970-luvun alussa hedelmällisyys aleni pienten lasten äitien siirtyessä palkkatyöhön, lastensaanti näyttäisi nyt muuntuvan uusien työelämäodotusten ja kaupungistumisen myötä. Vanhat tavat tukea perheellistymistä eivät välttämättä enää päde.

Suurin yksittäinen syy syntyvyyden laskuun johtuu siitä, että esikoisia syntyy vähemmän, ja ihmisten mainitsema tärkein syy olla saamatta esikoista liittyy elämäntyyliin. Sen pohjalta on todennäköistä, että yleinen lapsiperheistä ja lapsiperhe-elämää koskeva ilmapiiri ja vahvat yhteiskunnalliset signaalit ovat tärkeitä. Esimerkiksi pienten lasten vanhempien työtä ei Suomessa julkisesti mielletä kansantaloudelle merkittävänä: päinvastoin perhevapailta olevia vanhempia on kutsuttu laiskoiksi. Työnteko ja ura nähdään sosiaalisena normina, vanhemmuutta ei.

Nyt olisi tilaus myönteisille (ja tutkimustuloksia heijastaville) esimerkeille vanhemmuuden ajoittamisesta elämänkulkuun ja joustavasta työn ja perheen yhdistämisestä. Myös laajasti Suomessa levinnyt, perätön meemi siitä, että vauvan saaminen olisi pahin mahdollinen ekologinen teko, vaatisi selkeää vastapuhetta päättäjiltä. Hyvin alhaisen syntyvyyden maassa lapsettomuus tai ylipäänsä aleneva syntyvyys ei edistä kestävää tai ekologista väestönkehitystä.²⁵

Tarvitsemme selkeitä väestöpoliittisia tavoitteita ja keinoja kokienv toivottua väestönkokoja, syntyvyyttä ja maahanmuuttoa. 2010-luvulla tapahtuneella syntyvyyden laskulla tulee olemaan pitkäaikaisia vaikutuksia väestörakenteeseen, sosiaalisiin suhteisiin ja hyvinvointivaltion rahoituspohjaan.

Lähteet

- Berg, V.** (2018). Suomalaiset haluavat nykyään vähemmän lapsia kuin ennen. Tietovuoto, toukokuu. Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos. www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tietovuodot/touko-2018-tietovuoto/
- van Bavel, J. & Reher, D. S.** (2013). The baby boom and its causes: What we know and what we need to know. *Population and Development Review*, 39(2), 257–288.
- Comolli, C. L.** (2017). The fertility response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural economic conditions and perceived economic uncertainty. *Demographic Research*, 36, 1549–1600.
- Comolli, C. L., Neyer, G., Andersson, G., Fallesen, P., Jónsson, A., Kolk, M., Lappegård, T., Dommermuth, L. & Jalovaara, M.** (2019). Beyond the economic gaze: Childbearing during and after recessions in the Nordic countries. *Stockholm Research Reports in Demography*.
- Detting, L. J. & Kearney, M. S.** (2014). House prices and birth rates: The impact of the real estate market on the decision to have a baby. *Journal of Public Economics*, 110, 82–100.
- Dagens Nyheter** (2019). Norska statsministern: Gör fler barn. Dagens Nyheter 1.1.2019. Saantitapa: <https://www.dn.se/nyheter/varlden/norska-statsministern-gor-fler-barn/>
- Gemmill, A.** (2019). From some to none? Fertility expectation dynamics of permanently childless women. *Demography*, 56(1), 129–149.
- Hellstrand, J.** (2018). All-time low period fertility in Finland: tempo or quantum effect? Pro gradu tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Hellstrand, J., Nisén, J. & Myrskylä, M.** (2019). All-time low period fertility in Finland: drivers, tempo effects, and cohort implications. MPIDR Working Paper WP-2019-006 (April 2019).
- Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V., Fallesen, P., Dommermuth, L. & Myrskylä, M.** (2020). Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. MPIDR Working Paper WP 2020-007.
- Jalovaara, M. & Miettinen, A.** (2013). Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland. *Demographic Research* 28: 881–916.
- Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Dommermuth, L., Fallesen, P. & Lappegård, T.** (2017). Education, gender, and cohort fertility in the Nordic countries. *European Journal of Population*, 1–24.

Lutz, W. (2014). A population policy rationale for the twenty-first century. *Population and Development Review*, 40(3), 527–544.

Lutz, W. & Skirbekk, V. (2005). Policies addressing the tempo effect in low-fertility countries. *Population and Development Review*, 31(4), 699–720.

Lutz, W., Skirbekk, V. & Testa, M. R. (2006). The low-fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, 167–192.

Miettinen A. & Rotkirch A. (2008). *Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet*. Perhebarometri 2008. Väestöntutkimuslaitos E34. Helsinki: Väestöliitto.

Miettinen, A. & Rotkirch, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäytön muutokset 2000-luvun Suomessa*. Perhebarometri 2012. Väestöntutkimuslaitos E42. Helsinki: Väestöliitto.

Miettinen A. (2015). *Miksi syntyvyys laskee?* Perhebarometri 2015. Väestöntutkimuslaitos E49. Helsinki: Väestöliitto.

Pelkonen, J. & Sorsa, T. (2019). Suomessa ei voida ottaa käyttöön ”yksi lapsi vähemmän” -politiikkaa. Suomi on jo saavuttanut alhaisen lapsiluvun. *Helsingin Sanomat* mielipide 18.1.

Rotkirch, A., Tammsalo, K., Miettinen, A. & Berg, V. (2017). *Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista*. Perhebarometri 2017. Väestöntutkimuslaitos E51. Helsinki: Väestöliitto.

Roustaei, Z., Raisanen, S., Gissler, M. & Heinonen, S. (2019). Fertility rates and the postponement of first births: a descriptive study with Finnish population data, *BMJ OPEN*, 9:e026336.

Sobotka, T. (2017). Post-transitional fertility: Childbearing postponement and the shift to low and unstable fertility levels. *Vienna Institute of Demography Working Papers*, 1/2017.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2391. 02 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 8.1.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/synt/2017/02/synt_2017_02_2018-12-04_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2018) Äidit tilastoissa. Saantitapa: http://www.stat.fi/tup/tilastokirjasto/aidit_tilastoissa_2018.html

Yoo, S. H. & Sobotka, T. (2018). Ultra-low fertility in South Korea: The role of the tempo effect. *Demographic Research*, 38, 549–576.

Loppuviitteet

- 1 van Bavel & Reher 2020
- 2 Jalovaara ym. 2017
- 3 Rotkirch ym. 2017
- 4 Hellstrand 2018, Roustaei ym. 2019
- 5 Tilastokeskus 2018; Hellstrand ym. 2020
- 6 Sobotka 2017
- 7 Hellstrand, Nisén & Myrskylä 2019
- 8 Hellstrand ym. 2019
- 9 DN 2019
- 10 Miettinen ja Jalovaara 2013
- 11 Dettling & Kearney 2014
- 12 Comolli 2017
- 13 Matysiak, Sobotka ja Vignoli 2016
- 14 Miettinen 2018
- 15 Miettinen 2015, 23; Berg 2018
- 16 Miettinen 2015; Rotkirch ym. 2017; Berg 2018
- 17 ks. esim. Gemmill 2019
- 18 Rotkirch ym. 2017
- 19 Berg 2018
- 20 Lutz, Skirbekk & Testa 2006
- 21 Lutz & Skirbekk 2005
- 22 Lutz 2014
- 23 Miettinen & Rotkirch 2012
- 24 Ks. esim. Sorsa ja Rotkirch 2020
- 25 Vrt. Pelkonen & Sorsa 2019; Rotkirch 2018

